

VU Research Portal

eSV? Analyse van artikelen die vanwege het vereiste van ondertekening een elektronische strafvordering in de weg staan

Lodder, A.R.; Kaspersen, H.W.K.

2007

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Lodder, A. R., & Kaspersen, H. W. K. (2007). *eSV? Analyse van artikelen die vanwege het vereiste van ondertekening een elektronische strafvordering in de weg staan*. CLI.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

DRAFT 19/9/2006

eSV?

Analyse van artikelen die vanwege het vereiste van ondertekening aan elektronische strafvordering in de weg staan

Rapport in opdracht van het Ministerie van Justitie
September 2006

A.R. Lodder
Centre for Electronic Dispute Resolution (CEDIRE.org)
Computer/Law Institute, Vrije Universiteit Amsterdam

H.W.K. Kaspersen
Computer/Law Institute, Vrije Universiteit Amsterdam

Voorwoord

Bij velen die direct of indirect bij het strafproces zijn betrokken, bestond begin dit jaar stellig de indruk dat al geruime tijd gewerkt werd aan aanpassingen van bestaande wetgeving om elektronische strafvordering mogelijk te maken. Behalve de in september 2005 aangenomen Wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering (elektronische aangiften en processen-verbaal) waren er nog geen initiatieven ontplooid. De hoogste tijd voor nadere stappen, derhalve. Na enkele oriënterende, interne besprekingen bij het Ministerie van Justitie begin dit jaar, werd in mei 2006 opdracht verleend tot het verrichten van onderhavig onderzoek. Medio juni 2006 vond een expertmeeting plaats. In de praktijk bleek vooralsnog de grootste beperking gelegen in het feit dat onduidelijkheid bestond over de vraag hoe in een elektronische omgeving aan het wettelijk vereiste van ondertekening kan worden voldaan. De onderzoeksopdracht was na te gaan welke belemmeringen er in het Wetboek van Strafvordering bestaan vanwege het vereiste van ondertekening en voorstellen te doen over hoe, indien nodig, de wet aan te passen. In het voorliggende onderzoeksrapport wordt hierop ingegaan.

Amsterdam, september 2006
Arno Lodder, Rik Kaspersen¹

---

¹ Als universitair hoofddocent respectievelijk hoogleraar-directeur verbonden aan het Computer/Law Institute van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Verkorte inhoudsopgave

Voorwoord	iii
Verkorte inhoudsopgave	v
Inhoudsopgave	vii
Managementsamenvatting	ix
1 Introductie	1
2 Wat is een elektronische handtekening?	3
3 De elektronische handtekening en het strafrecht	13
4 Bepalingen in het Wetboek van Strafvordering die ondertekening vereisen	19
5 Naar elektronisch procederen.....	25
6 Conclusie.....	29
7 Bijlage.....	31

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
Verkorte inhoudsopgave	v
Inhoudsopgave	vii
Managementsamenvatting	ix
1 Introductie	1
2 Wat is een elektronische handtekening?	3
2.1 Belangrijk onderscheid 'natte' en elektronische handtekening	3
2.2 Definitie elektronische handtekening	3
2.3 De gelijkstellingsbepaling	5
2.4 Voldoende betrouwbare methode: gekwalificeerde handtekening	6
2.5 Niet onvoldoende betrouwbare methode	8
2.6 Afwijking betrouwbare en niet onbetrouwbare methode	8
2.7 Verband handtekening en schriftelijkheid, constitutief vereiste totstandkoming in het BW	9
2.8 De publieke sector	9
2.9 Wet elektronisch bestuurlijk verkeer	10
3 De elektronische handtekening en het strafrecht	13
3.1 Schakelbepaling BW?	13
3.2 ePV en eAangifte	13
3.2.1 Aangifte	14
3.2.2 Proces-verbaal	15
4 Bepalingen in het Wetboek van Strafvordering die ondertekening vereisen	19
4.1 Ondertekening	19
4.1.1 Raadkamer	19
4.1.2 OvJ – inverzekeringstelling	20
4.1.3 RC - voorgeleiding	20
4.1.4 OvJ – ophouden voor onderzoek	20
4.1.5 Rechter – voorlopige hechtenis	21
4.1.6 Proces-verbaal	21
4.1.7 Aangifte	21
4.1.8 RC – proces-verbaal onderzoek	21
4.1.9 RC en bedreigde getuigen en kroongetuigen	21
4.1.10 Voorzitter/rechters/griffier - Meineed	22
4.1.11 Griffier – Valsverklaring	22
4.1.12 Rechters/griffier - PV van terechtzitting en vonnis	22
4.1.13 Opsporingsambtenaar – oproeping	22
4.1.14 Griffier – akte rechtsmiddelen	22
4.1.15 Hoofd inrichting/reclassering/psychiater – verlenging TBS	22
4.1.16 (lucht)vaartuigen – PV	23

DRAFT 19/9/2006

4.1.17	Ambtenaar/hoofd gesticht - inschrijving/uitschrijving veroordeelde.....	23
4.1.18	Ambtenaar – akte van uitreiking	23
4.2	Evaluatie	23
5	Naar elektronisch procederen.....	25
5.1	Voorgestelde wetswijziging	25
5.2	De nader te stellen eisen: norm uit BW of Awb?	26
5.3	Praktische uitwerking	27
6	Conclusie.....	29
7	Bijlage.....	31
7.1	Artikel 24	31
7.2	Artikel 25	31
7.3	Artikel 59	32
7.4	Artikel 59a.....	32
7.5	Artikel 61	33
7.6	Artikel 78	33
7.7	Artikel 153.....	34
7.8	Artikel 163.....	34
7.9	Artikel 174.....	34
7.10	Artikel 175	35
7.11	Artikel 176	35
7.12	Artikel 226b	35
7.13	Artikel 226f.....	35
7.14	Artikel 226i.....	36
7.15	Artikel 295	36
7.16	Artikel 327	36
7.17	Artikel 356	37
7.18	Artikel 365	37
7.19	Artikel 365b.....	37
7.20	Artikel 378	38
7.21	Artikel 385	38
7.22	Artikel 395	39
7.23	Artikel 425	39
7.24	Artikel 442	40
7.25	Artikel 451	40
7.26	Artikel 509o.....	41
7.27	Artikel 539f.....	42
7.28	Artikel 539v	42
7.29	Artikel 568	43
7.30	Artikel 569	43
7.31	Artikel 589	44

Managementsamenvatting

Al geruime tijd worden de meeste documenten elektronisch aangemaakt, vervolgens geprint en in fysieke vorm gedistribueerd. Regelmatig scant de ontvanger deze schriftelijke documenten, om zo elektronische verwerking mogelijk te maken. Veel efficiënter is het uiteraard de papieren schakel niet langer te gebruiken. Ook binnen het strafprocesrecht bestaat die behoefte. Er bestaat inmiddels consensus over dat het vereiste van schriftelijkheid niet aan elektronische verwerking in de weg staat. Indien bijvoorbeeld een stuk schriftelijk moet worden ingediend, dan kan dit eveneens langs elektronische weg zoals via e-mail. Onduidelijkheid bestaat echter over de vraag of en zo ja op welke wijze aan het vereiste van ondertekening in een elektronische omgeving kan worden voldaan. Dit onderzoek gaat in op de vraag of eventuele wetswijzigingen binnen het strafprocesrecht noodzakelijk zijn om aan in het Wetboek van Strafvordering gestelde wettelijke vereisten van ondertekening te voldoen.

Voor wat betreft elektronisch procederen kent het Wetboek vrijwel geen belemmeringen. In hoofdzaak is voornamelijk de 'periferie' van de procedure met ondertekeningsvereisten belast. Waar ondertekening verlangd wordt, is dit in veel gevallen na afloop van een procedure (vonnis, proces-verbaal van een vonnis, plaatsing in inrichting) of aan het begin (de aangifte). Voor vrijwel alle in een dossier opgenomen stukken, behalve het proces-verbaal, lijkt de wet geen nadere eisen te stellen. Deze kunnen dus elektronisch worden opgeslagen en uitgewisseld.

In september 2005 is de Wet elektronische aangiften en processen-verbaal vastgesteld. Hierin is kortweg bepaald dat aan het vereiste van ondertekening voor processen-verbaal in een elektronische omgeving wordt voldaan indien het proces-verbaal verzonden is. Deze verzending dient aan eisen van een nog nader op te stellen algemene maatregel van bestuur te voldoen. Voor elektronisch aangifte is in vergelijkbare zin bepaald dat dit mogelijk is indien aan de vereisten van de hiervoor genoemde amvb is voldaan. In deze wet lijkt voorbij te worden gegaan aan de mogelijkheid documenten te ondertekenen zonder dat deze verzonden worden. Inherent aan aangifte is het communicatie-aspect, maar voor een proces-verbaal is niet direct duidelijk waarom de waarborgen van de elektronische omgeving uit verzending zouden moeten bestaan.

Het invoeren van een algemene norm lijkt vanuit wetstechnisch oogpunt te prefereren boven het per bepaling toevoegen van een frase waarin elektronische ondertekening onder voorwaarden wordt gelijkgesteld aan een handgeschreven handtekening. Hierdoor zou de recente wijziging van de artikelen 153 en 163 redundant worden. Voorgesteld wordt om de betreffende Wet elektronische aangiften en processen-verbaal terug te draaien en de volgende algemene norm op te nemen in het Wetboek van Strafvordering:

Wanneer de wet voorschrijft dat een stuk ondertekend dient te worden kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan, mits de toegepaste methode voor authenticatie voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen.

DRAFT 19/9/2006

Desgewenst kan in de amvb dan per geval uitgewerkt worden welke authenticatiemethode gebruikt moet worden. Een dergelijke norm kan betrekkelijk eenvoudig voor de verschillende gevallen concreet worden uitgewerkt. De reden hiervoor is dat in hoofdzaak op grond van de wet stukken door het OM en de rechterlijke macht dienen te worden ondertekend. Dit is een op zichzelf beperkte groep van mogelijke ondertekenaars. De wet lijkt nergens ondertekening door de verdachte of zijn raadsman te vereisen. Hiermee is de enige meer onbepaalde groep die van degenen die aangiften doen. Voor deze groep is de authenticatie overigens eenvoudig te bepalen, door in die gevallen het gebruik van DigiD voor te schrijven. In het rapport is per bepaling van het Wetboek van Strafvordering een suggestie gedaan over de te gebruiken authenticatiemethode. Hierbij was steeds uitgangspunt de waarborgen die op dit moment aan de ondertekening worden ontleend. Zo zal bij een proces-verbaal een zwaardere vorm van authenticatie gebruikt moeten worden, dan bijvoorbeeld bij de ondertekening van een vonnis.

De zeer algemene formulering "kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan" volstaat. Hierbij wordt anders dan in het burgerlijke recht niet als standaard de handgeschreven handtekening genomen. Aangezien de vereisten nader worden uitgewerkt is een dergelijk aan de papieren wereld ontleend referentiekader overbodig. De enkele constatering dat ondertekening langs elektronisch weg kan is afdoende, waarbij mogelijk in de toekomst zelfs de nadere vereisten zouden kunnen verdwijnen, namelijk op het moment dat de elektronische ondertekening de standaard is.

Voorlopig zal de voorgestelde wetswijziging er toe leiden dat in ieder geval de mogelijkheid er is om de strafvordering desgewenst langs elektronische weg te laten plaatsvinden. Hierbij dient dan nog wel bedacht te worden dat in sommige gevallen elektronische ondertekening niet bijzonder zinvol is (zoals bij verlenging hechtenis) en mede om die reden een algemene verplichting voorlopig niet aan de orde is.

1 Introductie

In het voorjaar van 2006 bleken verschillende bij het strafproces betrokken partijen ervan uit te gaan dat wetgeving inzake het gebruik van elektronische handtekeningen in het strafrecht reeds geruime tijd in voorbereiding was. Tot hun verrassing bleek dit niet geval. Hoogste tijd om na te gaan of elektronische ondertekening wettelijk mogelijk en, indien de nodig, voorstellen te doen hoe het Wetboek van Strafvordering te wijzigen.

Al geruime tijd worden de meeste documenten elektronisch aangemaakt, vervolgens geprint en in fysieke vorm gedistribueerd. Regelmatig scant de ontvanger deze schriftelijke documenten, om zo elektronische verwerking mogelijk te maken. Veel efficiënter is het uiteraard de papieren schakel niet langer te gebruiken. Ook binnen het strafprocesrecht bestaat die behoefte.

Onduidelijkheid bestaat over de vraag of en zo ja op welke wijze aan het vereiste van ondertekening in een elektronische omgeving kan worden voldaan. Dit onderzoek gaat in op de vraag of eventuele wetswijzigingen binnen het strafprocesrecht noodzakelijk zijn om aan in het Wetboek van Strafvordering gestelde wettelijke vereisten van ondertekening te voldoen.

In het onderzoek dienen de volgende vragen te worden beantwoord:

- In welke bepalingen van het Wetboek van Strafvordering wordt verlangd dat stukken worden ondertekend?

- Biedt op dit moment bestaande regelgeving inzake de elektronische handtekening in het burgerlijk en bestuursrecht aanknopingspunten voor een regeling in het strafrecht?

- Op welke wijze dient het Wetboek van Strafvordering, indien daar aanleiding toe is, te worden aangepast?

Om tot de beantwoording van deze vragen te komen is het rapport als volgt verder opgebouwd.

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de vraag wat nu precies onder een elektronische handtekening wordt verstaan. Hierbij wordt ingegaan op de Richtlijn 1999/93/EG inzake elektronische handtekeningen van de Europese Unie. Ook de omzetting van deze richtlijn in het burgerlijk recht wordt behandeld, alsmede de invoering in het bestuursrecht van de Wet elektronische bestuurlijk verkeer. Al deze regelgevingsinitiatieven in aanpalende rechtsgebieden geven de context aan waarbinnen het onderzoek plaatsvindt.

In hoofdstuk 3 wordt specifiek ingegaan waar op regelgevingsniveau op dit moment binnen het straf(proces)recht een rol speelt. Hier worden ook de al aangenomen wetgeving over het proces-verbaal in een elektronische omgeving alsmede de elektronische aangifte geanalyseerd.

In het hoofdstuk 4 worden alle bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering die ondertekening voorschrijven kort besproken. Ook wordt steeds per geval een suggestie gedaan over het niveau van authenticatie.

DRAFT 19/9/2006

Hoofdstuk 5 komt met het voorstel hoe het Wetboek van Strafvordering te wijzigen. Dit hoofdstuk kan in samenhang met de voorafgaande hoofdstukken worden gebruikt als materiaal ter voorbereiding van een wetswijziging.

Hoofd 6 is het afsluitende hoofdstuk.

2 Wat is een elektronische handtekening?

In het burgerlijk recht is de juridische erkenning van de elektronische handtekening geregeld in artikel 15a van de aan Titel 1 van Boek 3 Burgerlijk Wetboek (BW) nieuw toegevoegde Afdeling 1A '*Elektronisch vermogensrechtelijk rechtsverkeer*'.²

2.1 Belangrijk onderscheid 'natte' en elektronische handtekening

Het is van belang om reeds hier op te merken dat het gebruik van een elektronische handtekening niet tot dezelfde vaststelling leidt als het gebruik van een handgeschreven. Het doel van beide handtekeningen is niettemin hetzelfde, namelijk het identificeren van de ondertekenaar en het vaststellen van de instemming met de inhoud van het ondertekende document. Echter, de elektronische handtekening identificeert de eigenaar van de handtekening, niet de gebruiker daarvan. Hoewel die twee (eigenaar en gebruiker) dezelfde kunnen zijn, hoeft dit niet altijd het geval te zijn.³ Wanneer bijvoorbeeld een verbalisant op papier een handtekening zet, identificeert deze handtekening de verbalisant. In geval deze verbalisant een elektronische handtekening gebruikt, wordt hiermee de eigenaar van de handtekening geïdentificeerd. Dit kan de verbalisant zijn, maar net zo goed zijn collega. Dit is van belang om te realiseren, omdat hier bij de analyse van de bepalingen in het strafprocesrecht rekening mee moet worden gehouden. Bij de reeds aangenomen wetgeving op het gebied van het elektronisch proces-verbaal lijkt bij dit aspect bijvoorbeeld onvoldoende stilgestaan te zijn. Mede om die reden zal bij de analyse van de wettelijke bepalingen ook gekeken worden naar deze nieuwe, al aan de elektronische omgeving aangepaste, wetgeving.⁴

2.2 Definitie elektronische handtekening⁵

Onder een elektronische handtekening wordt een handtekening verstaan die bestaat uit elektronische gegevens die zijn vastgehecht aan of logisch geassocieerd zijn met andere elektronische gegevens en die worden gebruikt als middel voor authenticatie.⁶

In de eerste plaats is duidelijk dat een elektronische handtekening geen op zichzelf staande gegevens betreft, maar dat er sprake is van een combinatie van twee

---

² Deze nieuwe afdeling bestaande uit de artikelen 15a-15d, heeft niet alleen betrekking op de rechtskracht van de elektronische handtekening, maar ook op de erkenning van certificaten.

³ De wet verwoordt het aldus: Onder ondertekenaar wordt degene verstaan die een middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel ff Telecommunicatiewet (een veilig middel dus) gebruikt." Bij de bespreking van de Richtlijn is opgemerkt dat waar in eerdere versies gesproken werd over degene die de handtekening aanmaakt, in de definitieve tekst terecht wordt bepaald dat de ondertekenaar degene is die de beschikking over de middelen heeft. De ondertekenaar is immers degene die gebonden wordt en dat hoeft niet per se dezelfde persoon te zijn als degene die de handtekening aanmaakt. De term 'gebruikt' lijkt eerder op het onjuiste 'aangemaakt' dan op het correcte 'beschikken over'. Beide interpretaties zijn overigens verdedigbaar, maar onduidelijk is waarom niet de Richtlijntekst hier gevolgd is.

⁴ Stb. 2006,

⁵ Paragraaf 2.2-2.6 en 2.9 zijn bewerkte stukken uit A.R. Lodder, J. Dumortier & S.H. Bol, *Recht rond elektronische handtekeningen*, Deventer: Kluwer 2005.

⁶ Artikel 3:15a lid 4 BW.

groepen elektronische gegevens. Een eenvoudig voorbeeld is de gescande handtekening. Deze gescande handtekening bestaat uit elektronische gegevens, maar is op zichzelf nog geen elektronische handtekening in de zin van de wet. Daarvoor is nodig dat er een band met andere elektronische gegevens (vasthechting, logische associatie) is, bijvoorbeeld door de gescande handtekening in een document met informatie over de ondertekenaar of in een e-mail op te nemen.

Daarnaast moeten de eerst genoemde gegevens (zoals de gescande handtekening) vanwege de band met de andere gegevens, gebruikt kunnen worden voor authenticatie.⁷ Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen het authenticeren van de oorsprong van data (data origin authentication) en het authenticeren van een entiteit (entity authentication).⁸ In het eerste geval wordt van een bericht vastgesteld van welk persoon dit afkomstig is. In het tweede geval wordt tijdens een sessie de identiteit van de gebruiker vastgesteld. Hier kan gedacht worden aan toegangscontrole door middel van een password. De regelgeving ziet uitsluitend op de eerste vorm van authenticatie.⁹ Ook binnen het strafprocesrecht ligt het voor de hand om authenticatie te gebruiken als methode om de identiteit van de ondertekenaar vast te stellen, hoewel denkbaar is dat bepaalde documenten enkel na het voldaan hebben aan toegangsvereisten kunnen worden ondertekend.

Behalve een eenvoudige PIN-code of gescande handtekening, kan zelfs worden betoogd dat onder omstandigheden een willekeurige e-mail onder de ruime definitie van de elektronische handtekening valt.¹⁰ Hierin zijn immers gegevens (de inhoud van het bericht) verbonden aan andere gegevens (de in de header opgenomen afzender) en deze gegevens kunnen gebruikt worden om de identiteit van de verzender vast te stellen. De vraag is of uit het automatisch toevoegen door het e-mail programma van informatie over de afzender, de bij een handtekening vereiste wil wel voldoende kan worden afgeleid. Minimaal lijkt toch wel noodzakelijk dat iemand onder een e-mail zijn naam zet.¹¹ Ook in dat geval bestaat overigens de mogelijkheid dat dit automatisch gebeurt, in welk geval dan ook niet de vereiste wil uit de automatische ondertekening volgt. Voor ontvanger zal echter in de meeste gevallen niet vast te stellen zijn of de ondertekening handmatig dan wel automatisch is ingevoegd, reden om dit onderscheid niet doorslaggevend te laten zijn bij de vaststelling of een document elektronisch ondertekend is.

---

⁷ De term 'authenticatie' is te herleiden tot de in de Franse richtlijntekst gebezigde term authentication (Letterlijk: Het als echt erkennen) en het Engelse authentication (Letterlijk: Echtverklaring, waarmerking). Beide termen, authenticatie en authenticatie, worden binnen de informatiebeveiliging gebruikt om hetzelfde aan te duiden, te weten het proces waarmee met bepaalde zekerheid de identiteit van een persoon of een computer vastgesteld wordt.

⁸ Ford & Baum 1997, p. 127.

⁹ De toelichting bij het voorstel bevestigt overigens dat entity authentication niet onder de Richtlijn valt. COM (98) 297 final, p. 6.

¹⁰ In vergelijkbare zin De Backer 2003.

¹¹ Zie NILESH MEHTA v J PEREIRA FERNANDES SA (2006) 1 ALL ER (COMM) 885. Zie o.a. Scottish Law Agents Society (<http://www.slas.co.uk/>): "(...)the Commercial Court found that an alleged signature could not be a signature unless it had been intended as a signature and that the email heading is automatically included when an email is sent and that therefore there was no intention to include it at all or for it to be taken as a signature." Hoewel dit niet wordt vermeld, lijkt aan Rb. Maastricht 27 maart 2006, LJN AW6886, mede ten grondslag te liggen dat de student die bezwaar indiende geen naam onder zijn e-mail had gezet. In de uitspraak wordt wel artikel 6:5 van de Awb aangehaald waarin onder meer is bepaald dat een bezwaarschrift dient te worden ondertekend.

2.3 De gelijkstellingsbepaling

Artikel 3:15a lid 1 BW

Een *elektronische handtekening*¹² heeft dezelfde rechtsgevolgen als een handgeschreven handtekening, indien de *methode die daarbij is gebruikt voor authenticatie voldoende betrouwbaar is*,¹³ waarbij gelet moet worden op: het doel waarvoor de elektronische gegevens werden gebruikt; en alle overige omstandigheden van het geval.

De wetgever heeft het in zijn algemeenheid over één soort elektronische handtekening, namelijk "waarvan de methode die gebruikt is voor authenticatie voldoende betrouwbaar is". Indirect is er een onderscheid in verschillende handtekeningen aan te brengen. Of een handtekening dezelfde rechtsgevolgen heeft hangt namelijk af van het doel waarvoor de elektronische gegevens worden gebruikt. In sommige gevallen zal bijvoorbeeld een geavanceerde elektronische handtekening met een gekwalificeerd certificaat (zie artikel 3:15a BW lid 2) nodig zijn, in andere gevallen volstaat een gewone elektronische handtekening. Dit volgt ook uit de Memorie van Toelichting,¹⁴ waarin wordt aangegeven dat uit het systeem van artikel 3:15a BW voortvloeit dat vele soorten elektronische handtekeningen gelijkwaardig kunnen zijn aan een handgeschreven handtekening op papier, mits de methode van authenticatie maar voldoende betrouwbaar is, gelet op het doel waarvoor de elektronische gegevens worden gebruikt.

Er wordt in dit eerste lid een algemene norm gesteld.¹⁵ De norm houdt in dat een elektronische handtekening steeds dan als juridisch gelijkwaardig aan een handgeschreven handtekening beschouwd dient te worden, indien deze gelet op de omstandigheden van het geval, met een voldoende mate van betrouwbaarheid dezelfde functies vervult als een handgeschreven handtekening.¹⁶ Met het expliciet opnemen van deze norm wordt aangesloten bij de mondiale ontwikkelingen op het gebied van elektronische handtekeningen. Daarnaast biedt deze bepaling de rechter een grote mate van flexibiliteit die nodig is in verband met de veelheid aan situaties waarin elektronische handtekeningen in het maatschappelijk verkeer zullen worden gebruikt.¹⁷ Het is de vraag in hoeverre een dergelijke open norm zich ook leent voor het strafrecht. Hierop wordt bij de bespreking van de afzonderlijke normen op teruggekomen.

De Nederlandse wetgever geeft aan dat de uit de gestelde norm voortvloeiende vereisten ten doel hebben een zeker veiligheids- en betrouwbaarheidsniveau te verzekeren, dat voor de meeste toepassingen in het rechtsverkeer volstaat.¹⁸ Dit wijst op de toepassing van een redelijkheids- en billijkheidstoets¹⁹ bij de beoordeling

¹² Wat onder 'deze' elektronische handtekening moet worden verstaan, wordt uitgelegd in lid 4 van artikel 3:15a BW.

¹³ Op de betrouwbaarheid van methoden wordt in het tweede en derde lid van artikel 3:15a BW nader ingegaan.

¹⁴ Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 17.

¹⁵ Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 4.

¹⁶ Een vergelijkbare norm is opgenomen in de Model Law on Electronic Commerce (1996) van de United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL), welke dan ook model heeft gestaan voor het formuleren van de algemene norm van artikel 3:15a lid 1 BW.

¹⁷ Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 2 en 4.

¹⁸ Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 3.

¹⁹ Voulon 2003 spreekt van een betrouwbaarheidstoets.

van het juridisch gelijkwaardig zijn van een elektronische handtekening aan een handgeschreven handtekening. Met deze 'redelijkheid- en billijkheidtoets' is invulling gegeven aan het door de Richtlijn gestelde in artikel 5 lid 1 sub a, met name aan "net zoals een handgeschreven handtekening zulks doet voor gegevens op een papieren drager".²⁰

In het licht van de binnen het strafproces te ondertekenen documenten is het volgende antwoord van de regering ten aanzien van de vereisten die aan akten worden gesteld van belang:

“De leden van de fractie van de VVD vragen of artikel 3:15a BW in samenhang met artikel 6:227a BW van wetsvoorstel 28 197 tot gevolg heeft dat een elektronisch bestand dat voldoet aan de eisen van artikel 6:227a BW en is ondertekend met een elektronische handtekening waarvan de authenticatiemethode voldoende betrouwbaar is conform artikel 3:15a BW wat betreft het wettelijk vormvereiste gelijk kan worden gesteld aan een akte. Deze vraag kan bevestigend worden beantwoord (...)”

Veel documenten binnen het strafprocesrecht zullen niet het betrouwbaarheidsniveau overstijgen dat aan een elektronische akte moet worden toegekend.

2.4 Voldoende betrouwbare methode: gekwatificeerde handtekening

Het tweede lid van artikel 3:15a BW is toegesneden op de in het eerste lid opgenomen algemene norm en bepaalt dat indien een gekwalificeerde handtekening wordt gebruikt, vermoed wordt dat de gebruikte methode voldoende betrouwbaar is.²¹

Artikel 3:15a lid 2 BW

Een (in lid 1 bedoelde) *methode* wordt vermoed *voldoende betrouwbaar* te zijn, indien een elektronische handtekening voldoet aan de volgende eisen:

zij is op unieke wijze aan de ondertekenaar²² verbonden;

zij maakt het mogelijk de ondertekenaar te identificeren;

zij komt tot stand met middelen die de ondertekenaar onder zijn uitsluitende controle kan houden; en

zij is op zodanige wijze aan het elektronische bestand, waarop zij betrekking heeft verbonden, dat elke wijziging achteraf van de gegevens kan worden opgespoord;²³

zij is gebaseerd op een gekwalificeerd certificaat als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel dd Telecommunicatiewet (Tw); en

zij is gegenereerd door een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel gg Telecommunicatiewet.

²⁰ Zie ook Overweging 20 van de Richtlijn.

²¹ *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 13.*

²² Wat onder 'ondertekenaar' verstaan moet worden, geeft lid 5 van artikel 3:15a aan, zie verder hieronder.

23 Dit geeft de integriteit(swaarborg) weer.

Artikel 3:15a lid 2 sub a-d BW is vrijwel identiek aan de definitie van het in artikel 2 lid 2 sub a-d van de Richtlijn omschreven begrip geavanceerde elektronische handtekening.²⁴ Sub e van artikel 3:15a noemt één van de aanvullende vereisten waaraan volgens de Richtlijn moet zijn voldaan om een (geavanceerde) elektronische handtekening als juridisch gelijkwaardig aan een handgeschreven handtekening te beschouwen. De Memorie van Toelichting geeft aan dat een veel gebruikte techniek (en dus niet de *enige*) voor het aanmaken van geavanceerde elektronische handtekeningen op dit moment, de techniek van de digitale handtekening is.²⁵ Aangegeven wordt verder dat in beginsel elke willekeurige techniek voor de creatie van een geavanceerde elektronische handtekening gebruikt kan worden, mits zij voldoet aan de aan deze handtekening gestelde eisen, waaronder het achteraf kunnen opsporen van elke wijziging van de gegevens.²⁶ Hiermee wordt op de integriteit van het bericht gedoeld.²⁷

Het in sub f genoemde zesde vereiste maakt duidelijk dat het in casu om een gekwalificeerde handtekening gaat. Artikel 3:15a lid 2 sub f BW verwijst voor de 'betekenis' van een veilig middel naar de Telecommunicatiewet. Daar wordt in artikel 1.1, onderdeel gg een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen omschreven als: *een middel*²⁸ *voor het aanmaken van elektronische handtekeningen dat voldoet aan de eisen gesteld krachtens artikel 18.17 lid 1 Tw.*²⁹

Artikel 18.17 lid 1 Tw verwijst naar het Besluit elektronische handtekeningen.³⁰ In artikel 6 Besluit elektronische handtekeningen wordt verwezen naar een ministeriële regeling, waarin meer technische normen opgenomen zijn, zoals bijvoorbeeld de ETSI-normen. Deze Regeling elektronische handtekeningen³¹ bepaalt in artikel 4 dat wanneer door een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen aan de technische specificatie CEN Workshop Agreement 14169 is voldaan, het vermoeden bestaat dat aan de vereisten van artikel 5 van het Besluit is tegemoet gekomen.

In Nederland is er niet een instantie die toeziet op de naleving van de regels inzake veilige middelen. Wel gaf de minister desgevraagd te kennen dat overeenstemming met Bijlage III zoals omgezet in artikel 6 Besluit elektronische handtekeningen door een technisch instituut dient plaats te vinden. Een dergelijke

---

²⁴ Met enkel een verschil in de vierde sub: het Nederlandse Wetsvoorstel spreekt van 'het elektronisch bestand', terwijl de Richtlijn spreekt van 'de gegevens'.

²⁵ *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 2.*

²⁶ Artikel 3:15a lid 2 sub d BW; ter vergelijking zie artikel 2 lid 2 sub d Richtlijn.

²⁷ *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 2.*

²⁸ Hieronder wordt op grond van artikel 1.1, onderdeel ff Tw onder verstaan: "geconfigureerde software of hardware die wordt gebruikt om de gegevens voor het aanmaken van elektronische handtekeningen te implementeren.

²⁹ Dat wil zeggen dat een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur te stellen eisen, zie art 18.17 lid 1 Tw. Deze eisen zijn nader uitgewerkt in Artikel 5 Besluit elektronische handtekeningen en artikel 4 Regeling elektronische handtekeningen. In de laatste bepaling wordt de technische specificatie CEN workshop agreement 14169 genoemd.

³⁰ *Stb.* 2003, 200.

³¹ *Stcrt.* 8 mei 2003, nr. 88, p. 9.

overeenstemmingsbeoordeling kan worden afgegeven door een van de binnen de Europese Unie bestaande instituten.³²

2.5 Niet onvoldoende betrouwbare methode

In artikel 3:15a lid 3 BW wordt aangegeven wanneer een methode (voor authenticatie) kennelijk nog als voldoende betrouwbaar, althans niet onvoldoende betrouwbaar, beschouwd kan worden. Aangegeven wordt onder welke omstandigheden een elektronische handtekening noch rechtsgeldigheid ontzegd mag worden noch geweigerd mag worden als bewijs in gerechtelijke procedures.

Artikel 3:15a lid 3 BW

Een (in lid 1 bedoelde) methode kan niet als onvoldoende betrouwbaar worden aangemerkt op de enkele grond dat deze:
niet is gebaseerd op een gekwalificeerd certificaat (als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel dd Tw);
niet is gebaseerd op een door een geaccrediteerde certificatieinstantie (als bedoeld in artikel 18.16 eerste lid Tw) afgegeven certificaat, of
niet met een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen is aangemaakt (bedoeld in artikel 1.1, onderdeel gg Tw).

Anders dan in de Richtlijn wordt het nadrukkelijk vastleggen van de bewijskracht van de elektronische handtekening in gerechtelijke procedures niet geregeld.³³ In lijn met het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt de waardering van het bewijs in beginsel aan de beoordeling van de rechter(s) overgelaten.³⁴ Zo kan de rechter bij de waardering van het bewijsmiddel rekening houden met de mate van technische betrouwbaarheid van het toegepaste procédé of de gebruikte technologie, met de mogelijkheid van vervalsing van de weergave van het te bewijzen feit, alsmede met de wijze waarop de afzender is geïdentificeerd en met de overige omstandigheden van het geval.³⁵ Strijd met de Richtlijn levert dit overigens niet op, daar de Richtlijn zoals eerder aangegeven nationale regels in verband met de vrije beoordeling van bewijsmiddelen door de nationale rechter(s) onverlet laat.³⁶

2.6 Afwijking betrouwbare en niet onbetrouwbare methode

In artikel 3:15a lid 6 BW is bepaald dat tussen partijen van lid 2 en 3 kan worden afgeweken. Uit de opname van dit zesde lid blijkt dat ook door de Nederlandse wetgever de contractsvrijheid van private partijen wordt gerespecteerd. Deze bepaling die tot gevolg heeft dat partijen een hoger of lager veiligheidsniveau kunnen overeenkomen voor de juridische gelijkstelling van een elektronische handtekening met een handgeschreven handtekening, is voor de toepassing binnen het strafprocesrecht niet direct relevant. Niet direct voor de hand ligt dat

---

³² *Kamerstukken II 2001/02, 27 743, nr. 6, p. 13.*

³³ Dit vereiste wordt ook wel als een overbodige bepaling gezien, Dumortier e.a. 2003, p. 50.

³⁴ Artikel 176 Rv (open bewijsstelsel) of artikel 338 jo 339 Sv.

³⁵ Franken 2001.

³⁶ Overweging 21 van de Richtlijn.

bijvoorbeeld het OM de discretie zou hebben om te kunnen bepalen een hogere of lagere beveiliging toe te staan.

2.7 Verband handtekening en schriftelijkheid, constitutief vereiste totstandkoming in het BW

Er is een verband tussen het vereiste van schriftelijkheid en ondertekening, althans in het privaatrecht. In boek 6 BW is bepaald dat wanneer schriftelijkheid een constitutief vereiste voor de totstandkoming van een overeenkomst is, in de elektronische omgeving aan de volgende voorwaarden moet zijn voldaan:

- raadpleegbaar door partijen is;
- de authenticiteit van de overeenkomst in voldoende mate gewaarborgd is;
- het moment van totstandkoming van de overeenkomst met voldoende zekerheid kan worden vastgesteld; en
- de identiteit van de partijen met voldoende zekerheid kan worden vastgesteld.

Elektronische stukken binnen het strafrecht zullen al snel voldoen aan de voorwaarde dat deze raadpleegbaar (onder a) zijn. De vereisten van schriftelijkheid in het Wetboek van Strafvordering hebben namelijk doorgaans een communicatief aspect, wat derhalve betekent dat naast de opsteller van het schriftelijke stuk een andere partij de ontvanger zal zijn en daarmee het stuk dus raadpleegbaar is door beiden. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- „schriftelijk medegedeeld” - Artikel 30
- „verzoek wordt schriftelijk gedaan” – Artikel 36a
- „geeft de verdachte schriftelijke bericht” – Artikel 36b
- „geeft ... schriftelijk kennis” – Artikel 39
- „schriftelijk mededeeling – Artikel 50

Nu er elektronische gecommuniceerd is, is het bepalen van het tijdstip (onder c) in ieder geval vast te stellen aan de hand van het moment van verzenden.

De overige twee vereisten, waarborgen authenticiteit (onder b) en vaststellen identiteit (onder d), hebben betrekking op elektronische handtekeningen. Daarmee wordt immers beoogd de identiteit van de ondertekenaar vast te stellen en de authenticiteit van het ondertekende document te garanderen.

2.8 De publieke sector

De Richtlijn gaat er van uit dat elektronische diensten ook door de publieke sector zullen worden gebruikt. Ten tijde van de totstandkoming van de richtlijn, eind jaren negentig, vond een dergelijke toepassing van de elektronische handtekening nog niet veelvuldig plaats. Tegenwoordig is elektronische ondertekening door overheidsorganen meer gebruikelijk en bestaat er ook specifieke wetgeving op dit terrein. Artikel 3:15c Burgerlijk Wetboek is een schakelbepaling, die mede op toepassing van de elektronische handtekening binnen de publieke sector ziet.

In deze bepaling staat dat artikel 3:15a BW ook buiten het vermogensrecht van overeenkomstige toepassing is, voor zover de aard van de rechtshandeling of van

de rechtsbetrekking zich daartegen niet verzet.³⁷ Bij de behandeling in de Eerste Kamer wordt wel gewezen op de mogelijkheid van uitvoering in een elektronische omgeving van buiten het vermogensrecht geregelde rechtshandelingen, zoals in de boeken 2 en 8 van het Burgerlijk Wetboek.³⁸

De schakelbepaling van artikel 3:15c BW is zo geformuleerd dat zowel het bestuursrecht als het strafrecht er onder vallen. In de Memorie van Toelichting is aangegeven dat de term geschrift in het strafrecht ook van toepassing is op elektronische gegevens en handtekeningen en om die reden wijziging van het strafrecht niet noodzakelijk wordt geacht.³⁹

2.9 Wet elektronisch bestuurlijk verkeer

In de zomer van 2002 is de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer⁴⁰ ingediend, welke een aanvulling is op de Algemene wet bestuursrecht (Awb). Deze wet is op 17 april 2003 door de Tweede Kamer en op 27 april 2004 door de Eerste Kamer aangenomen⁴¹ en per 1 juli 2004 in werking getreden.⁴²

Deze techniek onafhankelijke regelgeving geeft, naast een bepaling betreffende het gebruik van de elektronische handtekening binnen de openbare sector, een algemene regeling voor het verkeer tussen burgers en bestuursorganen langs elektronische weg.

Artikel 2:13 van de Awb⁴³ bepaalt dat het verkeer tussen burgers en bestuursorganen elektronisch kan plaatsvinden, tenzij de wet anders bepaalt of vormvoorschriften zich ertegen verzetten. Artikel 2:14 Awb bepaalt dat een bestuursorgaan elektronische berichten mag verzenden indien de ontvanger duidelijk heeft kenbaar gemaakt op deze manier bereikbaar te zijn.

Artikel 2:15 Awb stelt dat een bericht rechtsgeldig elektronisch aan een bestuursorgaan kan worden verzonden, indien dat orgaan kenbaar heeft gemaakt dat deze weg open staat. Het is het bestuursorgaan toegestaan nadere eisen aan elektronische berichten te stellen, bijvoorbeeld ten aanzien van het format waarin zij worden verstuurd.⁴⁴ Dit zou kunnen meebrengen dat berichten die niet aan dergelijke eisen voldoen niet rechtsgeldig zijn ontvangen. Een dergelijke sanctionering is in het bestuursrecht niet erg gebruikelijk. Bovendien staan in de leden 2 en 3 van artikel 2:15 Awb expliciete weigeringsgronden genoemd, waaronder het niet voldoen aan de nadere eisen van lid 1 in bovenbedoelde zin niet valt.

³⁷ *Kamerstukken II 2000/01*, 27 743, nr. 3, p. 11.

³⁸ *Kamerstukken I 2002/03*, 27 743, nr. 35, p. 2.

³⁹ *Kamerstukken II 2000/01*, 27 743, nr. 3, p. 11 en 17.

⁴⁰ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 483, nrs. 1-3.

⁴¹ *Stb.* 2004, 214, Wet van 29 april 2004, houdende aanvulling van de Algemene wet bestuursrecht met regels over verkeer langs elektronische weg tussen burgers en bestuursorganen en daarmee verband houdende aanpassing van enige andere wetgeving (Wet elektronisch bestuurlijk verkeer).

⁴² Besluit van 25 mei 2004, *Stb.* 2004, 260. Zie ook *Stb.* 2004, 261, Besluit van 16 juni 2004, houdende aanpassing van diverse besluiten aan de Wet elektronisch bestuurlijk verkeer (Aanpassingsbesluit Wet elektronisch bestuurlijk verkeer).

⁴³ Ingevoerd bij Wet elektronische bestuurlijk verkeer, *Stb.* 214, 2004.

⁴⁴ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 483, nr. 3, p. 13.

Artikel 2:16 Awb gaat expliciet op de elektronische handtekening in en verklaart de artikelen 3:15a lid 2-5 en 3:15b BW (betreffende de elektronische handtekening) van overeenkomstige toepassing.⁴⁵ Deze bepaling luidt als volgt:

"Aan het vereiste van ondertekening is voldaan door een elektronische handtekening, indien de methode die daarbij voor authenticatie is gebruikt voldoende betrouwbaar is, gelet op de aard en de inhoud van het elektronische bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt. De artikelen 15a, tweede tot en met zesde lid, en 15b van Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek zijn van overeenkomstige toepassing, voor zover de aard van het bericht zich daartegen niet verzet. Bij wettelijk voorschrift kunnen aanvullende eisen worden gesteld."

Door deze bepaling wordt ook in het bestuursrecht de gekwalificeerde handtekening vermoed voldoende betrouwbaar te zijn (art. 3:15a lid 2 BW). De in het eerste lid van artikel 3:15a BW genoemde "alle overige omstandigheden van het geval" zijn in artikel 2:16 Awb nader ingevuld als "gelet op de aard en de inhoud van het elektronische bericht." Deze formulering is afkomstig uit de bepalingen inzake betrouwbaar elektronisch verkeer van de overheid naar de burger (artikel 2:14 lid 3 Awb)⁴⁶ en van de burger naar de overheid (artikel 2:15 lid 3 Awb).⁴⁷

Vooralsnog is door de Nederlandse overheid geen gebruik gemaakt van de bevoegdheid die de Richtlijn (artikel 3 lid 7) lidstaten geeft om voor het gebruik van elektronische handtekeningen in de openbare sector aanvullende eisen te stellen. De mogelijkheid daartoe is wel uitdrukkelijk opengelaten door in de wet een grondslag te creëren,⁴⁸ zoals uit de slotzin van artikel 2:16 Awb blijkt.

Artikel 2:17 Awb stelt dat het tijdstip waarop een bericht door het betreffende orgaan is ontvangen, het tijdstip is waarop het bericht het systeem voor gegevensverwerking van een orgaan heeft bereikt. Op dat moment is voldaan aan een eventuele informatieplicht van de verzender.

Aan het begrip 'schriftelijk' wordt in het bestuursrecht een ruime en dynamische uitleg gegeven die mede elektronische documenten en berichten omvat.⁴⁹ In het verleden werden nieuwe technologieën (drukwerk, machinegeschreven berichten, gefaxte berichten) steeds onder het bereik van de term gebracht en dat is bij elektronische berichten niet anders. Wetswijzigingen worden voor wat betreft het vereiste van schriftelijkheid in het bestuursrecht dan ook niet noodzakelijk geacht.⁵⁰ Een schriftelijk stuk in de zin van de Awb ook een elektronisch document kan zijn.⁵¹ Het lijkt dat een dergelijke redenering ook opgaat voor het strafprocesrecht. Het

---

⁴⁵ Zie artikel 2.3.3 Wet elektronisch bestuurlijk verkeer.

⁴⁶ Deze bepaling luidt: "Indien een bestuursorgaan een bericht elektronisch verzendt, geschiedt dit op een voldoende betrouwbare en vertrouwelijke manier, gelet op de aard en de inhoud van het bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt."

⁴⁷ Deze bepaling luidt: "Een bestuursorgaan kan een elektronisch verzonden bericht weigeren voor zover de betrouwbaarheid of vertrouwelijkheid van dit bericht onvoldoende is gewaarborgd, gelet op de aard en de inhoud van het bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt."

⁴⁸ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 483, nr. 3, p. 18.

⁴⁹ *Kamerstukken I 2003/04*, 28 483, nr. A, p. 4.

⁵⁰ *Kamerstukken I 2003/04*, 28 483, nr. C, p. 2.

⁵¹ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 483, nr. 3, p. 6.

enkele feit dat schriftelijkheid verlangd wordt, daar kan in beginsel zonder wetswijziging ook op elektronische wijze worden voldaan.

3 De elektronische handtekening en het strafrecht

3.1 Schakelbepaling BW?

In de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel ter omzetting van de Richtlijn 1999/93/EG inzake elektronische handtekeningen is aangegeven dat de elektronische handtekening een bredere strekking heeft dan enkel de toepassing in het privaatrecht (zie ook art. 3:15c BW):

“Gelet daarop zal voor het bestuursrecht en het strafrecht afzonderlijk worden bekeken of en zo ja in welke gevallen rechtsverkeer tussen overheid en burger langs elektronische weg zou kunnen plaatsvinden en of daarvoor aanvullende eisen nodig zijn.”⁵²

Dit werd meer dan vijf jaar geleden vastgesteld, waarbij vervolgens ten aanzien van het strafrecht nog werd opgemerkt:

“Wat betreft het strafrecht is nog in studie in hoeverre wetswijziging of aanvulling nodig is. Derhalve ligt het niet voor de hand de schakelbepaling voor het strafrecht te gebruiken.”

In dezelfde Memorie van Toelichting werd voor het strafrecht de elektronische handtekening op tenminste drie punten van betekenis geacht. In de eerste plaats voor de toepassing van bepalingen van materieel strafrecht, zoals valsheid in geschrifte.⁵³ In de tweede plaats bepalingen betreffende opsporingsbevoegdheden die verband houden met het achterhalen van de identiteit van de elektronische ondertekenaar.⁵⁴ Tenslotte hetgeen waar dit onderzoek zich op richt, namelijk bepalingen die vanwege het vereiste van ondertekening aan elektronisch procederen in de weg staan.

Inmiddels is een wijziging in het Wetboek van Strafvordering in september 2005 vastgesteld die elektronische ondertekening van aangifte alsmede van een proces-verbaal expliciet mogelijk maakt.⁵⁵

3.2 ePV en eAangifte

De invoeringsdatum van de wet⁵⁶ is nog niet vastgesteld, omdat deze afhangt van een bij de wetswijziging behorende amvb waarin nadere eisen aan de elektronische handtekening worden gesteld.

⁵² *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 11.*

⁵³ Zie *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 18* alsmede *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 6, p. 6*: “Zo verzet geen der bestanddelen van de delictomschrijving valsheid in geschrifte (artikel 225 Wetboek van Strafrecht) zich tegen toepassing op elektronische handtekeningen.”

⁵⁴ Zie *Kamerstukken II 2000/01, 27 743, nr. 3, p. 18*: “Voor de instanties die zijn belast met de opsporing van strafbare feiten is het van belang dat zij in bepaalde gevallen informatie kunnen verkrijgen over de persoon die aan een bepaalde elektronische handtekening verbonden is.”

⁵⁵ *Stb.* 2005, 470.

3.2.1 Aangifte

De elektronische aangifte is van belang voor elektronisch procederen omdat hiermee de vervolgingsprocedure kan aanvangen dan wel de aangifte betekenis kan hebben binnen het verdere proces. Vooralsnog biedt de wet niet voor alle type delicten het mogelijk elektronisch aangifte te doen.⁵⁷ De wetswijziging⁵⁸ bestaat voor wat betreft de aangifte uit een toevoeging aan artikel 163 lid 3. Thans luidt dit lid als volgt:

“De schriftelijke aangifte wordt door den aangever of diens gemachtigde ondertekend”

Hieraan worden twee volzinnen toegevoegd:

“Met een ondertekende aangifte wordt gelijkgesteld de aangifte die langs elektronische weg is gedaan, mits deze voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen beperkingen worden aangebracht in de gevallen waarin aangifte langs elektronische weg kan worden gedaan.”

De tweede volzin spreekt voor zich. In de eerste volzin ligt besloten een gelijkschakeling van een ondertekende aangifte aan de aangifte die langs elektronische weg is gedaan. De waarborg van deze elektronische aangifte is gelegen in nadere eisen die bij amvb worden vastgesteld.

Deze gelijkschakeling is niet zuiver. Immers, de ondertekeningshandeling, die in beginsel bedoeld is om de ondertekenaar te identificeren en de instemming met hetgeen in het ondertekende stuk staat vast te stellen, wordt gelijkgesteld met de meer generieke elektronische handeling van het doen van aangifte. Het gaat in het betreffende lid weliswaar om *schriftelijke* aangifte, maar over het algemeen wordt daar ook elektronisch onder verstaan. Zie bijvoorbeeld de Memorie van Toelichting bij deze wet:

“Dit omvat zowel op papier vastgelegde leestekens als op elektronische wijze vastgelegde leestekens. Met schriftelijk wordt dan ook niet bedoeld «met schrifttekens op papier», maar «weergave door middel van schrifttekens», ongeacht de drager.”⁵⁹

Om die reden zou meer voor de hand hebben gelegen aan dit tweede lid de volgende volzin toe te voegen:

---

⁵⁶ Voluit: Wet van 15 september 2005 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering (elektronische aangiften en processen-verbaal).

⁵⁷ *Kamerstukken II*, 2003/04, 29 438, nr. 3, p. 9: „Van groot belang is dat het wetsvoorstel voorziet in de mogelijkheid om bij algemene maatregel van bestuur de gevallen aan te wijzen waarin elektronische aangifte mogelijk is; er zal derhalve sprake kunnen zijn van een stapsgewijze uitbreiding van die gevallen.”

⁵⁸ Voor de volledigheid, eveneens is bepaald dat artikel 164 lid 2 komt te luiden: „2. Artikel 163, tweede lid, derde lid – met uitzondering van de tweede en derde volzin – en vierde lid, is van overeenkomstige toepassing.”

⁵⁹ *Kamerstukken II*, 2003/04, 29 438, nr. 3, p. 5.

Een aangifte kan langs elektronische weg worden ondertekend, mits daarbij voldaan is aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen.

Hiermee wordt de beperkte houdbaarheid van de wijzigingsoperatie duidelijk. Net zoals hierboven al gesteld wordt schriftelijk niet gezien als "op papier", maar als het gebruik maken van schrifttekens. Over niet al te lange tijd zal ondertekening niet als synoniem aan het zetten van een handtekening op papier worden gezien. Het is overigens reeds op dit moment al de vraag in hoeverre dergelijke wetswijzigingen alsmede het hierboven gesuggereerde alternatief uit wetsystematisch oogpunt verdedigbaar zijn. Op het moment dat schriftelijk niet wordt gezien als "op papier" is het moeilijk verdedigbaar de in dezelfde zin genoemde ondertekening wel als zodanig te kwalificeren.

Op zichzelf is begrijpelijk dat er behoeft bestaat aan criteria die in acht moeten worden bij elektronische ondertekening. Het betreft hier een relatief nieuwe technologie, waarbij nog geen consensus bestaat over minimale in acht te nemen waarborgen. Om die reden is het zeker zinvol om (voorlopig) aanvullende eisen op te nemen voor elektronische ondertekening. Een algemene norm die deze nadere eisen introduceert ligt daarbij meer voor de hand dan aan iedere bepaling die over ondertekening handelt een of meerdere volzinnen toe te voegen. Een dergelijk aanpak heeft als bijkomend voordeel dat op het moment dat elektronische ondertekening zeer gebruikelijk is geworden, een wetswijziging eruit kan bestaan deze algemene norm te verwijderen. Net als nu voor ondertekening op papier geen wettelijke normen bestaan, is aannemelijk dat op termijn deze normen voor de elektronisch omgeving ook niet langer nodig zullen zijn.

3.2.2 Proces-verbaal

Het tweede lid van artikel 153 luidt thans als volgt:

"Het wordt door hen persoonlijk opgemaakt, gedagtekend en ondertekend; daarbij moeten tevens zoveel mogelijk uitdrukkelijk worden opgegeven de redenen van wetenschap."

In de Memorie van Toelichting wordt aangegeven dat elektronische ondertekening niet mogelijk is:

"Logischerwijs vloeit uit het bovenstaande voort dat als proces-verbaal tevens kan worden aangemerkt een elektronisch vastgelegd proces-verbaal, zij het dat dit document, zolang het niet op papier is «uitgedraaid», niet van een ondertekening kan worden voorzien."⁶⁰

Dit is nogal stellig geformuleerd. Uiteraard kan ook in een elektronische omgeving een document ondertekend worden. De aan artikel 153 Sv toegevoegde volzin luidt als volgt:

---

⁶⁰ Kamerstukken II, 2003/04, 29 438, nr. 3, p. 5.

“Met een ondertekend proces-verbaal wordt gelijkgesteld een proces-verbaal dat langs elektronische weg is opgemaakt en verzonden, mits dit voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen.

Ook hier worden ongelijksoortige handelingen aan elkaar gelijkgesteld. Een ondertekend proces-verbaal, dat blijkbaar net als bij de aangifte wordt gezien als een papieren document dat ondertekend is, wordt gelijkgesteld aan de handeling van het opstellen van het proces-verbaal langs elektronische weg. In de huidige tijd zal een proces-verbaal vrijwel altijd op elektronische wijze worden opgemaakt. De vroeger hiervoor gebruikte typemachine zal niet (veel) meer bij opsporingsambtenaren worden aangetroffen. Er is daarnaast dan ook als aanvullend vereiste opgenomen dat het elektronisch proces-verbaal ook dient te zijn *verzonden*. Niet is aangegeven aan wie het wel verzonden moet worden, maar waarschijnlijk zal dit in de nader op te stellen amvb worden bepaald. Het aanvullende vereiste voor de verzending wordt als volgt gemotiveerd:

“Voor de goede orde zij er nog op gewezen dat in de voorgestelde wetsebepaling sprake is van een proces-verbaal dat «langs elektronische weg is opgemaakt en verzonden». Een proces-verbaal dat eenvoudig op een PC is opgesteld, vervolgens op papier wordt uitgedraaid en door de verbalisant wordt ondertekend, valt daar natuurlijk niet onder: dat stuk is gewoon «ondertekend».”

Van belang is op te merken dat het proces-verbaal “persoonlijk opgemaakt, gedagtekend en ondertekend” dient te zijn. Terecht wordt gezegd dat dit opmaken veelal elektronisch geschiedt. Wat wordt er nu precies gelijkgesteld? Hoewel de term in dit artikel niet voorkomt zal een “ondertekend proces-verbaal” eerst zijn opgemaakt (elektronisch!), gedagtekend (waarschijnlijk elektronisch) en vervolgens dus uitgeprint en ondertekend. Als we de dagtekening buiten beschouwing laten, komt het er dus op neer dat een elektronisch opgemaakt proces-verbaal gelijk is aan een ondertekend proces-verbaal dat verzonden is. De ondertekening is in feite gelijkgesteld aan de verzending. Nadat een proces-verbaal is opgemaakt zijn er twee mogelijkheden, die anders dan de Memorie van Toelichting suggereert, heel goed naast elkaar kunnen plaatsvinden. Immers, ook als een elektronisch opgemaakt proces-verbaal is verzonden, kan dit worden uitgeprint en op papier ondertekend. Deze print- en ondertekeningshandeling staat geheel los van de eventuele verzending.

Het verzendingsvereiste is in zeker opzicht begrijpelijk. Nadat een proces-verbaal verzonden is, is het immers niet meer uitsluitend binnen het bereik van degene die het verzond. De inhoud is daarmee controleerbaar geworden voor degene die het proces-verbaal ontvangen heeft. In de contractuele sfeer worden elektronische processen ook wel op deze wijze ingericht. Nadat een contact is opgesteld en ondertekend is de ondertekening dan pas compleet als deze verzonden is naar de wederpartij. De ratio is in dat geval dat zolang niet verzonden is de wederpartij geen kennis heeft van de precieze inhoud en bovendien het ondertekende document alsnog zou kunnen worden vernietigd.⁶¹

---

⁶¹ Aldus Thomas J. Smedinghoff, die eveneens niet inzag waarom binnen het strafrecht dit vereiste voor ondertekening zou moeten gelden, maar voor cliënten de procedure om tot contractsluiting te komen wel op deze wijze had ingericht.

Net als echter bij ondertekening op papier het verzenden van het stuk naar een ander een zekere waarborg kan geven, heeft een verzendingshandeling niets met de ondertekening zelf te maken. Wel is een ondertekening in de regel bedoeld voor ook anderen dan de ondertekenaar zelf. Dit neemt echter niet weg dat de reden dat een proces-verbaal ondertekend wordt, bedoeld is om de waarheidsgetrouwheid van hetgeen erin is opgenomen te koppelen aan een specifieke opsporingsambtenaar. Deze functie staat verder volledig los van verzending van het proces-verbaal. Van belang in de elektronische omgeving is om een type handtekening te kiezen die een gewenste mate van zekerheid geeft dat het proces-verbaal door een bepaalde opsporingsambtenaar is opgesteld en, ook van groot belang, dat iedere wijziging van het document *nadat* het ondertekend is kan worden vastgesteld. Nu is een wijze om zekerheid te verkrijgen de informatie te delen met anderen, dus door het proces-verbaal te verzenden. Echter, een dergelijke procedure raakt aan de methode voor ondertekening en deze wordt nu juist –terecht- in een afzonderlijke amvb neergelegd. Dit vereiste had dan ook niet in de wet opgenomen moeten worden.

De wetgever verwoordt het aldus:

“Dat wordt niet anders indien dat fysiek ondertekende document vervolgens per telefax wordt verzonden. Het gaat om die variant waarin het proces-verbaal langs elektronische weg is opgemaakt en vervolgens – zonder te zijn voorzien van een fysieke handtekening – ook langs elektronische weg wordt verzonden aan de daarvoor bestemde autoriteit, bijvoorbeeld via e-mail. Welke andere vormen van elektronische verzending van processen-verbaal toelaatbaar kunnen worden geacht, zal worden bepaald bij of krachtens de in artikel 153, tweede lid, voorziene algemene maatregel van bestuur.”⁶²

De wetgever kiest dus bewust voor verzending als equivalent voor ondertekening. Net als echter een “klassiek” proces-verbaal wordt opgemaakt, gedagtekend en *ondertekend* zou dit voor een elektronisch proces-verbaal niet anders moeten zijn. Nu is er dus voor gekozen dat een elektronisch proces-verbaal wordt opgemaakt, gedagtekend en *verzonden*.

Deze wetswijziging zou het beste kunnen worden teruggedraaid. In de eerste plaats omdat de gelijkschakeling van ondertekening aan verzending verwarrend is. Daarnaast omdat ook voor artikel 153 de hierboven al gesuggereerde algemene norm die nadere eisen aan elektronisch ondertekening stelt kan volstaan.

---

⁶² Kamerstukken II, 2003/04, 29 438, nr. 3, p. 10.

4 Bepalingen in het Wetboek van Strafvordering die ondertekening vereisen

Bepalingen waarbij ondertekening is verlangd komen op verschillende plaatsen in het Wetboek van Strafvordering voor. De bedoeling van dit onderzoek is niet om al die gevallen waarin schriftelijke stukken worden verlangd mee te nemen. Hoewel daar in het verleden twijfel over bestond, is nu algemeen aanvaard dat in een elektronische omgeving in beginsel aan schriftelijkheidsvereisten kan worden voldaan. Zo zal als een schriftelijke reactie verlangd wordt, een e-mail in beginsel volstaan. In bijvoorbeeld het bestuursrecht wordt er vanuit gegaan dat een schriftelijk stuk in de zin van de Awb ook een elektronisch document kan zijn.⁶³ Het lijkt dat een dergelijke redenering ook opgaat voor het strafprocesrecht.⁶⁴ Het enkele feit dat schriftelijkheid verlangd wordt, daar kan in beginsel zonder wetswijziging ook op elektronische wijze aan worden voldaan.

In dit hoofdstuk worden de bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering waarin van ondertekening sprake kort besproken en wordt steeds aangegeven op welke wijze hier in een elektronische omgeving invulling kan worden gegeven. Hierbij wordt ingegaan op de te gebruiken methode van authenticatie. Met een korte algemene evaluatie eindigt dit hoofdstuk.

4.1 Ondertekening

In het Wetboek van Strafvordering wordt op verschillende plaatsen vereist dat stukken ondertekend worden. Dit zijn de bepalingen die voor dit onderzoek relevant zijn. De noodzaak om hier aandacht aan te besteden is gelegen in het feit dat gebruikers doorgaans in onzekerheid verkeren of handelingen waarbij ondertekening vereist is ook in een elektronische omgeving kunnen worden uitgevoerd en zo ja of hiervoor aan bepaalde vereisten moet zijn voldaan.

Al de hieronder besproken bepalingen zijn opgenomen in de bijlage. In deze bijlage zijn voor de inzichtelijkheid 'ondertekening' en vergelijkbare termen vet weergegeven.

4.1.1 Raadkamer

In artikel 24 lid 2 is aangegeven dat de voorzitter van de raadkamer een beschikking dient te ondertekenen, of bij ontstentenis van de voorzitter een lid van de raadkamer (lid 3). De reden voor deze eis is dat zo duidelijk een verband wordt gelegd tussen hetgeen in de beschikking vermeld staat en de daarvoor verantwoordelijke raadkamer. Bij een elektronisch document is deze garantie er niet. Het zal niet snel voorkomen dat een raadkamer niet achter de inhoud van een beschikking staat en de ondertekening nodig is om aan te tonen dat de beschikking wel degelijk van de betreffende raadkamer afkomstig is. Voor het proces-verbaal van het onderzoek in de raadkamer (artikel 25) geldt hetzelfde als in geval van beschikkingen. Ook hier dient ondertekening door de voorzitter of een van de

---

⁶³ *Kamerstukken II 2001/02, 28 483, nr. 3, p. 6.*

⁶⁴ *Zie in deze zin Kamerstukken II, 2003/04, 29 438, nr. 3, p. 5.*

andere leden van de raadkamer alsmede de griffier plaats te vinden (artikel 25 lid 3).

Elektronische ondertekening

Niettemin zal ook bij een elektronische beschikking expliciete instemming van de raadkamer daarmee kenbaar moeten zijn. Wel ligt het voor de hand in dit geval niet al te zware eisen aan de gebruikte methode voor authenticatie te stellen. Gedacht kan worden aan een combinatie van organisatorische en technische maatregelen. Zodra de rechter ingelogd is in het systeem zal een eenvoudige ondertekening van het document, mogelijk zelfs het plaatsen van de naam van de betreffende voorzitter, kunnen volstaan.

4.1.2 OvJ – inverzekeringstelling

Artikel 59 schrijft voor dat het bevel tot inverzekeringstelling wordt ondertekend door de (hulp)officier. De ratio van de vereiste ondertekening is dat hierdoor de verdachte en/of de raadsman kunnen vaststellen dat het bevel bevoegd gegeven is.⁶⁵

Elektronische ondertekening

Gezien het belang dat voor de verdachte ermee gemoeid is te kunnen vaststellen of de bevolen inverzekeringstelling bevoegd gegeven is, is hier een zware vorm van authenticatie noodzakelijk. Gedacht moet worden aan een geavanceerde of gekwalificeerde handtekening.

4.1.3 RC - voorgeleiding

De verdachte wordt binnen 3 dagen en 15 uur na aanhouding voor de rechter-commissaris geleid. De beschikking van de RC (artikel 59a lid 6) dient te zijn ondertekend.

Elektronische ondertekening

Nu de verdachte reeds voorgeleid is, kan vanwege het reeds bestaande contact tussen de verdachte en de rechter-commissaris met een betrekkelijk lichte vorm van ondertekening worden volstaan. Een aan een inlog-procedure gekoppeld e-mail adres waar vandaan de beschikking verzonden wordt, moet als de naam van de betreffende rechter-commissaris vermeld staat als voldoende worden aangemerkt.

4.1.4 OvJ – ophouden voor onderzoek

De officier van justitie kan bevelen de ophouding te verlengen (artikel 61 lid 5). Dit bevel dient te zijn ondertekend.

Elektronische ondertekening

De methode van authenticatie is voor het doen van deze mededeling, voorzover elektronische mededeling gedaan wordt, niet van erg groot belang. De verdachte zal immers tijdens zijn ophouden bericht ontvangen over de eventuele verlenging hiervan. Het betreffende document dient wel in het dossier te worden opgenomen, maar ook hieraan hoeven niet al te zware eisen te worden gesteld.

---

⁶⁵ Kamerstukken II 1992/93, 21 225, nr. 12, p. 6, zie *Tekst & Commentaar Strafvordering* (Wedzinga), 2005, p. 189.

4.1.5 Rechter – voorlopige hechtenis

Het bevel tot voorlopige hechtenis of de verlenging daarvan moet door de rechter worden ondertekend (artikel 78 lid 1)

Elektronisch ondertekening

De rechter zal in het algemeen de beschikking moeten hebben over een zware vorm van handtekening, een geavanceerde of gekwalificeerde. Afhankelijk van waar de verdachte zich bevindt (in verzekering gesteld dan wel elders) kan voor een zwaardere of lichtere vorm van authenticatie worden gekozen (vgl. de hierboven gemaakte opmerkingen).

4.1.6 Proces-verbaal

Voor een bespreking van artikel 153, zie paragraaf 3.2.2. Zie ook *Stb.* 2005, 470

4.1.7 Aangifte

Voor een bespreking van artikel 163, zie paragraaf 3.2.1. Zie ook *Stb.* 2005, 470

4.1.8 RC – proces-verbaal onderzoek

Het enigszins archaïsche artikel 175 inzake wijzigingen in PVs kan in dit kader verder onbesproken blijven.⁶⁶

Artikel 176 schrijft voor dat de griffier en de rechter-commissaris het proces-verbaal ondertekenen.

Elektronische ondertekening

Gezien de bewijswaarde kan hierover hetzelfde worden opgemerkt als voor het proces verbaal in het algemeen (zie paragraaf 3.2.2.). Gedacht moet derhalve worden aan een zware vorm van authenticatie, te weten een geavanceerde of gekwalificeerde handtekening.

4.1.9 RC en bedreigde getuigen en kroongetuigen

De artikel 226b, 226f en 226i gaan over bedreigde getuigen. Wanneer de rechter-commissaris beveelt dat de identiteit van een getuige verborgen moet blijven, dan dient deze beslissing te zijn ondertekend (artikel 226 b lid 1). Artikel 226f lid 3 bepaalt dat de anonimisering dient te zijn ondertekend. Het in Wet van 12 mei 2005⁶⁷ ingevoerde artikel 226i gaat over het horen van kroongetuigen (afspraken met getuigen die tevens verdachte zijn).

Elektronische ondertekening

De betreffende bepalingen lijken voor wat betreft elektronisch procederen niet van grote betekenis. Wanneer in deze gevallen langs elektronische weg wordt getekend, zal met een vrij lichte vorm van authenticatie moeten kunnen worden volstaan.

---

⁶⁶ *Tekst & Commentaar Strafvordering* (Harteveld), 2005, p. 688 merkt hierover op: „heeft door de intrede van de tekstverwerkende apparatuur bij de gerechten veel van zijn praktische betekenis verloren”

⁶⁷ *Stb.* 2005, 254/255.

4.1.10 Voorzitter/rechters/griffier - Meineed

Het ingeval van meineed opgemaakte proces-verbaal dient door de griffier en de rechters te worden ondertekend (artikel 295)

Elektronische ondertekening

Ook hier geldt hetgeen eerder over proces-verbalen is opgemerkt (zie paragraaf 3.2.2. alsmede paragraaf 4.1.8). Een geavanceerde dan wel gekwalificeerde handtekening. Dat meerdere personen dienen te ondertekenen, vormt technisch gezien niet een belemmering van betekenis.

4.1.11 Griffier – Valsverklaring

Artikel 356 heeft bij de gewone procedure nauwelijks betekenis.⁶⁸ Bij elektronisch procederen is het vaststellen van valsheid van een authentiek geschrift al helemaal van belang ontbloomt.

4.1.12 Rechters/griffier - PV van terechtzitting en vonnis

Er is een groot aantal bepalingen waarin ondertekening van de ter terechtzitting opgemaakt proces-verbalen en de ondertekening van vonnissen worden vereist. Hieronder volgt een opsomming met tussen haakjes een korte typering:

Artikel 327 (PV terechtzitting)

Artikel 365 en 365b (vonnis)

Artikel 378 (Politierechter)

Artikel 395 (Kantonrechter)

Artikel 425 (hoger beroeps zaak PV terechtzitting)

Artikel 442 (hoger beroeps zaak vonnis)

Elektronische ondertekening

Voor al de genoemde gevallen geldt dat aan de ondertekening niet al te hoge eisen hoeven te worden gesteld. Een lichte vorm van authenticatie zal volstaan (zie ook paragraaf 4.1.1).

4.1.13 Opsporingsambtenaar – oproeping

Het is mogelijk in geval een verdachte op heterdaad is betrapt deze op te roepen (in plaats van de dagvaarding, artikel 258 Sv). Een elektronische pendant ligt hierbij niet direct voor de hand.

4.1.14 Griffier – akte rechtsmiddelen

Artikel 451 handelt over de administratieve afhandeling van rechtsmiddelen.

Elektronische ondertekening

Hierbij kan een eenvoudige handtekening volstaan. Gezien de aard van de handelingen is een lichte vorm van authenticatie afdoende.

4.1.15 Hoofd inrichting/reclassering/psychiater – verlenging TBS

Artikel 509o handelt over de verlenging van TBS

---

⁶⁸ *Tekst & Commentaar Strafvordering* (Koopmans/Nijboer), 2005, p. 1042.

Elektronische ondertekening

Aangezien er communicatieprotocollen zullen gelden op grond waarvan de afzender eenvoudig te traceren is, zal met een eenvoudige elektronische ondertekening kunnen worden volstaan.

4.1.16 (lucht)vaartuigen – PV

Op schepen en vliegtuigen kunnen procesverbalen door bijvoorbeeld de commandant van een schip worden opgemaakt (artikelen 539f en 539v)

Elektronische ondertekening

Op termijn zal steeds vaker op een schip elektronisch apparatuur aanwezig zijn. Een elektronisch opgemaakt proces-verbaal kan dan worden ondertekend, bij voorkeur met tenminste een geavanceerde handtekening vanwege het belang dat in het algemeen aan een proces-verbaal binnen de procedure wordt toegekend.

4.1.17 Ambtenaar/hoofd gesticht – inschrijving/uitschrijving veroordeelde

Over artikelen 568 en 569 kan hetzelfde worden opgemerkt als in paragraaf 4.1.15.

4.1.18 Ambtenaar – akte van uitreiking

De ambtenaar die een akte van uitreiking opstelt, dient deze te ondertekenen.

Elektronische ondertekening

Het belang van elektronische ondertekening van een akte van uitreiking (artikel 589) lijkt niet bijzonder groot. Toch is het mogelijk dat op termijn ook deze handeling langs elektronische weg zal verlopen, in welk geval deze akte waarschijnlijk automatisch via het communicatieprotocol zal worden gegenereerd.

4.2 Evaluatie

Wat in de eerste plaats opvalt is dat de wet nergens ondertekening door de verdachte of zijn raadsman vereist. Dit maakt aanpassing eenvoudiger, omdat in hoofdzaak door het OM en de rechterlijke macht stukken dienen te worden ondertekend. In vergelijkbare zin werd bij de wetswijziging van artikel 153 (elektronisch proces-verbaal) gesteld:⁶⁹

“processenverbaal worden opgemaakt door een weliswaar grote maar in omvang begrensde groep personen waarbij controle op de identiteit gemakkelijker te organiseren is.”

De vergelijking die in bovenstaand citaat gemaakt wordt is die met personen die aangifte doen. De potentiële groep aangevers is groot, immers de gehele Nederlandse bevolking, in Nederland verblijvenden zoals toeristen en ieder ander die meent dat een bepaald stafbaar feit onder de rechtsmacht van Nederland valt. In dat opzicht wekt het verbazing dat de in een amvb vast te leggen nadere eisen

---

⁶⁹ Kamerstukken II 2004/05, 29 438, nr. B, p. 2.

waaraan ondertekening moet voldoen in eerste instantie enkel voor de aangifte wordt uitgewerkt:

“De algemene maatregel van bestuur waarbij de eisen worden gesteld – vooralsnog beperkt tot de elektronische aangifte omdat daaraan de meeste behoefte bestaat – wordt op dit moment voorbereid in overleg met vertegenwoordigers van politie en openbaar ministerie. Binnen enkele maanden verwacht ik het concept ter consultatie te kunnen voorleggen aan de adviesinstanties.”⁷⁰

Op dit moment is er nog geen amvb voor aangifte. Voor de hand ligt om in ieder geval een aangifte gedaan met behulp van een DigiD toe te staan.

Voor wat betreft elektronisch procederen kent het Wetboek vrijwel geen belemmeringen. Je zou kunnen zeggen dat voornamelijk de periferie van de procedure met ondertekeningseisen belast is. Waar ondertekening verlangd wordt, is dit in veel gevallen na afloop van een procedure (vonnis, proces-verbaal van een vonnis, plaatsing in inrichting) of aan het begin (de aangifte). Voor vrijwel alle in een dossier opgenomen stukken lijkt de wet geen nadere eisen te stellen. Deze kunnen dus elektronisch worden opgeslagen en uitgewisseld. In het volgende hoofdstuk wordt aangegeven op welke wijze invulling kan worden gegeven aan de noodzakelijke waarborgen en wordt voorgesteld hoe de wet aangepast zou moeten worden.

---

⁷⁰ *Kamerstukken II 2004/05, 29 438, nr. B, p. 3.*

5 Naar elektronisch procederen

5.1 Voorgestelde wetswijziging

In het licht van een langs elektronische weg verlopende strafrechtelijke procedure is het proces-verbaal het voornaamste knelpunt. Voor artikel 153 is echter al een wetswijziging doorgevoerd. Het in onze ogen onnodige extra vereiste van verzending van artikel 153, kan voor andere bepalingen in het Wetboek van Strafvordering die ondertekening voorschrijven achterwege blijven.

Het invoeren van een algemene norm lijkt vanuit wetstechnisch oogpunt te prefereren boven het per bepaling toevoegen van een frase waarin elektronische ondertekening onder voorwaarden wordt gelijkgesteld aan een handgeschreven handtekening. Hierdoor zou de recente wijziging van de artikelen 153 en 163 redundant worden. Daarom wordt voorgesteld deze wijziging bij de invoering van de volgende algemene norm terug te draaien. Voordeel daarbij is dat het vereiste van verzending kan komen te vervallen. De norm kan als volgt komen te luiden:

Wanneer de wet voorschrijft dat een stuk ondertekend dient te worden kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan, mits de toegepaste methode voor authenticatie voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen.

Het eerste deel "Daar waar de wet voorschrijft dat een stuk ondertekend dient te worden" dekt al die gevallen waarin het Wetboek van Strafvordering ondertekening vereist.⁷¹ De precieze formulering in een betreffende wettelijke bepaling is daarbij niet van belang. Het is uit de tekst van de besproken bepalingen immers steeds duidelijk dat het vereiste van ondertekening geldt.

De zeer algemene formulering "kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan" volstaat. Hierbij wordt anders dan in het burgerlijke recht niet als standaard de handgeschreven handtekening genomen. Aangezien de vereisten nader worden uitgewerkt is een dergelijk aan de papieren wereld ontleend referentiekader overbodig. De enkele constatering dat ondertekening langs elektronisch weg kan is afdoende, waarbij mogelijk in de toekomst zelfs de nadere vereisten zouden kunnen verdwijnen, namelijk op het moment dat de elektronische ondertekening de standaard is.

Deze toekomstige ontwikkelingen vormen een extra reden om de elektronische handtekening niet aan de handgeschreven handtekening af te meten. Op het moment dat de handgeschreven handtekening nauwelijks meer gebruikt wordt, kan deze niet goed meer als maatstaf genomen worden. Het is te verwachten dat in de toekomst de elektronische handtekening net zo gewoon gevonden zal worden als eerder de handgeschreven. Zo zijn er nooit wettelijke eisen geformuleerd waar een handgeschreven handtekening aan moet voldoen. Vanwege het wijdverbreide gebruik ervan bestond hier niet de noodzaak toe.

---

⁷¹ Zie bijlage en hoofdstuk 4.

De slotzin "mits de methode die daarbij is gebruikt voor authenticatie voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen" verwijst naar de nadere uitwerking. Van belang is dat gesproken wordt van een methode van authenticatie. Hiermee wordt immers de identiteit van de ondertekenaar vaststelbaar en kan de authenticiteit van het document worden bepaald.

In het navolgende zal worden ingegaan op het type handtekening dat geschikt is in geval van een proces-verbaal en de overige documenten die ondertekend moeten worden. Hiermee wordt invulling gegeven aan de nadere daaraan te stellen eisen.

5.2 De nader te stellen eisen: norm uit BW of Awb?

De algemene norm uit artikel 3:15a BW kent naast de verwijzing naar de handgeschreven handtekening ook het vereiste dat de authenticatiemethode *voldoende betrouwbaar* moet zijn. De term 'voldoende betrouwbaar' volstaat niet in het strafrecht. Behalve dat met een dermate vage norm niet kan worden voldaan aan het *lex certa* beginsel,⁷² is in het burgerlijke recht de verhouding tussen partijen wezenlijk anders. In het strafrecht is de procedure immers zo ingericht dat de verdachte wordt 'beschermd' tegen de vervolgende overheid. Nu de ondertekening zoals eerder duidelijk werd steeds vanuit de overheid plaatsvindt (althans niet door verdachte of zijn raadsman), mag meer zekerheid over de betrouwbaarheid van de ondertekening verlangd worden dan dat deze (vanuit het perspectief van de overheid?) voldoende betrouwbaar is. Dat hierbij gelet moet worden op "het doel waarvoor de elektronische gegevens werden gebruikt" en "alle overige omstandigheden van het geval" maken deze norm zo mogelijk nog minder geschikt voor het strafrecht.

In de Awb is wel nadrukkelijk aansluiting gezocht bij de vage formulering uit het BW. De koppeling aan de handgeschreven handtekening komt echter in de Awb niet voor. De voldoende betrouwbare methode wordt nader ingevuld via het niet veel minder vage "gelet op de aard en de inhoud van het elektronische bericht en het doel waarvoor het wordt gebruikt." Vervolgens wordt voor de invulling van de betrouwbaarheid van de methode verwezen naar de leden 2-6 van artikel 3:15a BW. Wel is tevens opgenomen dat "Bij wettelijk voorschrift kunnen aanvullende eisen worden gesteld."

In het strafrecht moet uitsluitend naar de in artikel 3:15a lid 2 BW omschreven voldoende betrouwbare methode worden gekeken. Deze kan nader worden uitgewerkt in de amvb. Bekeken moet worden of in bepaalde gevallen minder zware eisen aan de elektronische ondertekening kan worden gesteld. De in het BW beschreven voldoende betrouwbare methode correspondeert met een gekwalificeerde handtekening. In dat geval voldoet de handtekening aan de volgende eisen:

zij is op unieke wijze aan de ondertekenaar⁷³ verbonden;
zij maakt het mogelijk de ondertekenaar te identificeren;

---

⁷² Vgl. artikel 1 Sv: „Strafvordering heeft alleen plaats op de wijze bij de wet voorzien.”

⁷³ Wat onder 'ondertekenaar' verstaan moet worden, geeft lid 5 van artikel 3:15a aan, zie verder hieronder.

- zij komt tot stand met middelen die de ondertekenaar onder zijn uitsluitende controle kan houden; en
- zij is op zodanige wijze aan het elektronische bestand, waarop zij betrekking heeft verbonden, dat elke wijziging achteraf van de gegevens kan worden opgespoord;⁷⁴
- zij is gebaseerd op een gekwalificeerd certificaat als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel dd Telecommunicatiewet (Tw); en
- zij is gegenereerd door een veilig middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel gg Telecommunicatiewet.

Deze zware vorm van handtekening, de gekwalificeerde handtekening, lijkt in ieder geval te moeten worden gebruikt voor het opmaken van een proces-verbaal in de zin van artikel 153. In de overige gevallen kan in beginsel met een geavanceerde (eisen onder a-d) worden volstaan of zelfs een gewone elektronische handtekening. Zie hieromtrent de in paragraaf 4.1 gedane suggesties.

5.3 Praktische uitwerking

Tot slot past nog een enkele opmerking over de vorm waarin de handtekening praktisch wordt vormgegeven. Voor de medewerkers binnen justitie is het gebruik van enige vorm van een elektronische handtekening betrekkelijk eenvoudig realiseerbaar. De daartoe benodigde infrastructuur is grotendeels aanwezig. De keuze dient enkel gemaakt te worden over het type handtekening en de daaraan gekoppelde betrouwbaarheid. Hierbij kan zowel worden gedacht aan technische invulling (biometrisch, encryptie), als aan de organisatorische inbedding. Toegang tot bepaalde hardware (afgesloten ruimtes), alsmede toegang tot computerfaciliteiten (inlog-gegevens) moeten goed geregeld zijn. De kans op misbruik wordt daarmee aanzienlijk kleiner.

In bepaalde gevallen kan het in de elektronische omgeving imiteren van een handgeschreven handtekening een oplossing zijn, met name in geval meerdere mensen hetzelfde document moeten ondertekenen. Er dienen dan wel waarborgen te zijn ten aanzien van het gebruik van deze handtekening. Indien een partij immers eenmaal beschikt over een dergelijke handtekening is deze eenvoudig te hergebruiken. Er moet dan dus technisch vastgesteld worden dat op het moment dat het document definitief wordt opgemaakt, de betreffende handtekening ook daadwerkelijk gezet is.

De precieze invulling van de vereisten zal middels een amvb plaats moeten vinden. Een uitwerking van de amvb viel buiten het bestek van dit onderzoek. Niettemin zijn dit rapport verschillende handreikingen dienaangaande gedaan.

---

⁷⁴ Dit geeft de integriteit(swaarborg) weer.

6 Conclusie

Voor wat betreft elektronisch procederen kent het Wetboek van Strafvordering vrijwel geen belemmeringen. In hoofdzaak is voornamelijk de 'periferie' van de procedure met ondertekeningsvereisten belast. Waar ondertekening verlangd wordt, is dit in veel gevallen na afloop van een procedure (vonnis, proces-verbaal van een vonnis, plaatsing in inrichting) of aan het begin (de aangifte). Voor vrijwel alle in een dossier opgenomen stukken, behalve het proces-verbaal, lijkt de wet geen nadere eisen te stellen. Deze kunnen dus elektronisch worden opgeslagen en uitgewisseld.

In dit onderzoek is voorgesteld een algemene norm in te voeren die elektronische ondertekening mogelijk maakt. Het invoeren van een algemene norm lijkt vanuit wetstechnisch oogpunt te prefereren boven het per bepaling toevoegen van een frase waarin elektronische ondertekening onder voorwaarden wordt gelijkgesteld aan een handgeschreven handtekening. Dit voorstel brengt mee dat de recente wijziging van de artikelen 153 en 163 redundant worden. Voorgesteld wordt om de betreffende Wet elektronische aangiften en processen-verbaal terug te draaien, mede omdat in deze wet voorbij lijkt te worden gegaan aan de mogelijkheid documenten te ondertekenen zonder dat deze verzonden worden. Voorgesteld wordt om de volgende algemene norm op te nemen in het Wetboek van Strafvordering:

Daar waar de wet voorschrijft dat een stuk ondertekend dient te worden kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan, mits de methode die daarbij is gebruikt voor authenticatie voldoet aan de bij of krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde eisen.

Desgewenst kan in de amvb dan per geval uitgewerkt worden welke authenticatiemethode gebruikt moet worden. Een dergelijke norm kan betrekkelijk eenvoudig voor de verschillende gevallen concreet worden uitgewerkt. De reden hiervoor is dat in hoofdzaak op grond van de wet stukken door het OM en de rechterlijke macht dienen te worden ondertekend. Dit is een op zichzelf beperkte groep van mogelijke ondertekenaars. De wet lijkt nergens ondertekening door de verdachte of zijn raadsman te vereisen. Hiermee is de enige meer onbepaalde groep die van degenen die aangiften doen. Voor deze groep is de authenticatie overigens eenvoudig te bepalen, door in die gevallen het gebruik van DigiD voor te schrijven. In het rapport is per bepaling van het Wetboek van Strafvordering een suggestie gedaan over de te gebruiken authenticatiemethode. Hierbij was steeds uitgangspunt de waarborgen die op dit moment aan de ondertekening worden ontleend. Zo zal bij een proces-verbaal een zwaardere vorm van authenticatie gebruikt moeten worden, dan bijvoorbeeld bij de ondertekening van een vonnis.

De zeer algemene formulering "kan hieraan langs elektronische weg worden voldaan" volstaat. Hierbij wordt anders dan in het burgerlijke recht niet als standaard de handgeschreven handtekening genomen. Aangezien de vereisten nader worden uitgewerkt is een dergelijk aan de papieren wereld ontleend referentiekader overbodig. De enkele constatering dat ondertekening langs elektronisch weg kan is afdoende, waarbij mogelijk in de toekomst zelfs de nadere

vereisten zouden kunnen verdwijnen, namelijk op het moment dat de elektronische ondertekening de standaard is.

Voorlopig zal de voorgestelde wetswijziging er toe leiden dat in ieder geval de mogelijkheid er is om de strafvordering desgewenst langs elektronische weg te laten plaatsvinden. Hierbij dient dan nog wel bedacht te worden dat in sommige gevallen elektronische ondertekening niet bijzonder zinvol is (zoals bij verlenging hechtenis) en mede om die reden een algemene verplichting voorlopig niet aan de orde.

Steeds dient zowel in de gevallen waarin ondertekening wordt voorgeschreven de vraag te worden gesteld of het elektronisch ondertekenen mogelijk en wenselijk is. In dit rapport is de *mogelijkheid* geanalyseerd. Het uitgangspunt is ook de bestaande wet geweest. Duidelijk uit dit onderzoek is dat het in alle gevallen *mogelijk* is. Slechts zijdelings is ingegaan op de vraag of het in alle gevallen *wenselijk* is onderdelen van de strafvordering elektronisch te laten plaatsvinden. Een andere vraag en invalshoek die in eventueel onderwerp van nader onderzoek kan zijn, is eerst na te gaan in welke gevallen het elektronisch ondertekenen in het Wetboek van Strafvordering praktisch en/of wenselijk is.

Het in dit onderzoek gekozen perspectief is dat van de ondertekenaar geweest. Steeds is bij de wettelijke bepalingen nagegaan of deze ook elektronisch zou kunnen ondertekenen. Ook de praktische invulling is doorgaans vanuit die invalshoek benaderd. Voor de nadere uitwerking van de amvb is het van belang meer uitgebreid in te gaan op het perspectief van de ontvanger, dan wel gebruiker van het ondertekende stuk. Hierbij kan dan bijvoorbeeld eveneens worden ingegaan op de wijze waarop bepaalde documenten hun ontvanger dienen te bereiken, waarbij dan de vraag is of dit ook op een equivalente wijze elektronisch kan plaatsvinden. Gedacht kan hier bijvoorbeeld worden aan het betekenen van een dagvaarding en de kennisgeving van gerechtelijk schrijven.

Een laatste punt dat in toekomstig onderzoek aandacht verdient is hoe om te gaan met originelen en kopieën in een elektronische omgeving. In de traditionele situatie gaan we er vanuit dat de kopie van een getekend geschrift wel in orde zal zijn. Hoe vertaalt zich dat naar de elektronische omgeving? Bestaan er dan geen afschriften of kopieën, zijn er wellicht meerdere authentieke ondertekende stukken?

Tenslotte, het is zondermeer het overwegen waard om alle leden van de rechterlijke macht een digitale handtekening te verschaffen. Bij elektronische ondertekening is dan in alle gevallen gewaarborgd dat de informatie nadien niet meer kan worden gewijzigd en kan de identiteit van de ondertekenaar worden vastgesteld. Wel dient steeds bedacht te worden dat de elektronische handtekening de eigenaar van de handtekening identificeert, niet de gebruiker daarvan. Hoewel die twee (eigenaar en gebruiker) dezelfde kunnen zijn, hoeft dit niet altijd het geval te zijn. Wanneer bijvoorbeeld een verbalisant op papier een handtekening zet, identificeert deze handtekening de verbalisant. In geval deze verbalisant een elektronische handtekening gebruikt, wordt hiermee de eigenaar van de handtekening geïdentificeerd. Dit kan de verbalisant zijn, maar net zo goed zijn collega.

7 Bijlage

Hieronder zijn bepalingen opgenomen die over ondertekening handelen. Het overzicht beoogt uitputtend te zijn, maar niet uitgesloten kan worden dat een enkele bepaling ontbreekt.

7.1 Artikel 24

1. De beschikking van de raadkamer is met redenen omkleed.

Indien openbare behandeling door de raadkamer is voorgeschreven, wordt zij in het openbaar uitgesproken.

2. De beschikking vermeldt de namen van de leden van het college, door wie en de dag waarop zij is gewezen. Zij wordt **ondertekend** door de voorzitter en de griffier die bij de behandeling tegenwoordig is geweest.

3. Bij ontstentenis van de voorzitter tekent een lid van de raadkamer. Indien de griffier niet tot **ondertekening** in staat is wordt daarvan in de beschikking melding gemaakt.

4. De beschikking wordt, tenzij anders is voorgeschreven, onverwijld toegezonden aan de verdachte en andere procesdeelnemers.

5. Het vereiste van de onverwijld toegezending, bedoeld in het vierde lid geldt niet, indien op grond van artikel 23, vijfde lid, van het oproepen van de verdachte of andere procesdeelnemers is afgezien. Toegezending vindt plaats, zodra het belang van het onderzoek dat toelaat.

7.2 Artikel 25

1. Van het onderzoek der raadkamer wordt door den griffier een proces-verbaal opgemaakt, behelzende den zakelijken inhoud van de afgelegde verklaringen en van hetgeen verder bij dat onderzoek is voorgevallen.

2. Indien een verdachte, getuige of deskundige of de raadsman of de advocaat verlangt dat eenige opgave in de eigen woorden zal worden opgenomen, geschiedt dat, voor zoover de opgave redelijke grenzen niet overschrijdt, zoveel mogelijk.

3. Het proces-verbaal wordt door den voorzitter of door een der andere leden van de raadkamer en den griffier vastgesteld en zoo spoedig mogelijk na den afloop van het onderzoek **onderteekend**. Voor zoover de griffier tot een en ander buiten staat is, geschiedt dit zonder zijne medewerking en wordt van zijne verhindering aan het slot van het proces-verbaal melding gemaakt.

4. Het wordt met de beschikking en de verdere tijdens het onderzoek in de raadkamer in het geding gebrachte stukken bij de processtukken gevoegd.

7.3 Artikel 59

1. Het bevel tot in verzekeringstelling of tot verlenging daarvan is gedagteekend en **ondertekend**. De **ondertekening** van het bevel kan in opdracht van de officier van justitie, die het bevel heeft gegeven, namens deze ook geschieden door een hulpofficier.
2. Het omschrijft zoo nauwkeurig mogelijk het strafbare feit, den grond der uitvaardiging en de bepaalde omstandigheden welke tot het aannemen van dien grond hebben geleid.
3. De verdachte wordt in het bevel met name, of wanneer zijn naam onbekend is, zoo duidelijk mogelijk aangewezen.
4. Een afschrift van het bevel wordt hem onverwijld uitgereikt.
5. De directeur van de stichting reclassering wordt onverwijld van het bevel tot in verzekeringstelling in kennis gesteld.
6. Het politiebureau is bestemd voor het ondergaan van de in verzekeringstelling. In bijzondere gevallen kan de officier van justitie gelasten dat de in verzekeringstelling in een huis van bewaring wordt ondergaan.

7.4 Artikel 59a

1. Uiterlijk binnen drie dagen en vijftien uur, te rekenen vanaf het tijdstip van de aanhouding, wordt de verdachte ten einde te worden gehoord voor de rechter-commissaris geleid.
2. De rechter-commissaris bepaalt, na daartoe van de officier van justitie een verzoek te hebben ontvangen, onverwijld tijd en plaats van het verhoor en geeft hiervan kennis aan de officier van justitie, de verdachte en de raadsman.
3. De verdachte is bevoegd zich bij het verhoor door een raadsman te doen bijstaan. De raadsman wordt bij het verhoor in de gelegenheid gesteld de nodige opmerkingen te maken. De officier van justitie is bevoegd het verhoor bij te wonen en daarbij de nodige opmerkingen te maken.
4. De verdachte kan bij zijn verhoor de rechter-commissaris zijn invrijheidstelling verzoeken.
5. Indien de rechter-commissaris de in verzekeringstelling onrechtmatig oordeelt, beveelt hij de onmiddellijke invrijheidstelling van de verdachte. In het andere geval tekent de rechter-commissaris zijn beslissing in het proces-verbaal van het verhoor aan of, ingeval de verdachte een verzoek tot invrijheidstelling heeft gedaan, wijst de rechter-commissaris het verzoek af. De aantekening wordt door de rechter-commissaris gewaarmerkt.
6. De beschikking is gedagtekend, **ondertekend** en met redenen omkleed. De rechter-commissaris doet deze onverwijld toekomen aan de officier van justitie en de verdachte.

7.5 Artikel 61

1. Indien de verdachte niet overeenkomstig artikel 57 in verzekering wordt gesteld, noch overeenkomstig artikel 60 voor de rechter-commissaris wordt geleid, wordt hij in vrijheid gesteld, tenzij hij op bevel van de officier van justitie of de hulpofficier voor wie de verdachte is geleid of die zelf de verdachte heeft aangehouden, voor ten hoogste zes uren wordt opgehouden voor onderzoek. Tijdens het ophouden voor onderzoek wordt de verdachte gehoord.
2. Indien de ophouding met het oog op het vaststellen van de identiteit plaatsvindt, kan ten aanzien van een verdachte ten aanzien van wie verdenking bestaat terzake van een strafbaar feit waarvoor geen voorlopige hechtenis is toegelaten de in het eerste lid genoemde termijn van zes uren, op bevel van de officier van justitie of de hulpofficier voor wie de verdachte is geleid of die zelf de verdachte heeft aangehouden, eenmaal met ten hoogste zes uren worden verlengd.
3. Ophouding als bedoeld in het eerste en tweede lid vindt plaats in het belang van het onderzoek, waaronder mede wordt verstaan het belang van het aan de verdachte in persoon uitreiken van mededelingen over de strafzaak.
4. Voor de berekening van de in het eerste en tweede lid bedoelde termijnen wordt de tijd tussen middernacht en negen uur 's morgens niet meegerekend.
5. Het bevel tot verlenging is gedagtekend en **ondertekend**.
6. Het bevel geeft een korte omschrijving van het strafbare feit ten aanzien waarvan een verdenking bestaat en de feiten of omstandigheden waarop de verdenking is gegrond.
7. De verdachte wordt in het bevel met name of, wanneer zijn naam onbekend is, zo duidelijk mogelijk aangewezen.
8. Een afschrift van het bevel wordt hem onverwijld uitgereikt.
9. Indien het onderzoeksbelang nog slechts bestaat uit het uitreiken aan de verdachte in persoon van een mededeling over de strafzaak, wordt deze mededeling zo spoedig mogelijk uitgereikt en de verdachte daarna in vrijheid gesteld. Het vierde lid is in dit geval niet van toepassing.

7.6 Artikel 78

1. Het bevel tot voorlopige hechtenis of tot verlenging van de geldigheidsduur daarvan is gedagtekend en **ondertekend**.
2. Het omschrijft zo nauwkeurig mogelijk het strafbare feit ten aanzien waarvan de verdenking is gerezen en de feiten of omstandigheden waarop de ernstige bezwaren tegen de verdachte zijn gegrond, alsmede de gedragingen, feiten of omstandigheden waaruit blijkt dat de in artikel 67a gestelde voorwaarden zijn vervuld.
3. De verdachte wordt in het bevel met name - of, wanneer zijn naam onbekend is, zo duidelijk mogelijk - aangewezen.

4. Het bevel kan voorts in verband met bijzondere persoonlijke omstandigheden van de verdachte de plaats vermelden waarin de voorlopige hechtenis zal worden ondergaan.

5. Het wordt voor of bij de tenuitvoerlegging aan de verdachte betekend.

7.7 Artikel 153

1. Het proces-verbaal wordt door hen opgemaakt op hun ambtseed of, voor zover zij die niet hebben afgelegd, door hen binnen tweemaal vier en twintig uren beëdigd voor een hulpofficier van justitie die daarvan een verklaring op het proces-verbaal stelt.

2. Het wordt door hen persoonlijk opgemaakt, gedagtekend en **ondertekend**; daarbij moeten tevens zoveel mogelijk uitdrukkelijk worden opgegeven de redenen van wetenschap.

7.8 Artikel 163

1. De aangifte van eenig strafbaar feit geschiedt mondeling of schriftelijk bij den bevoegden ambtenaar, hetzij door den aangever in persoon, hetzij door een ander, daartoe door hem van eene bijzondere schriftelijke volmacht voorzien.

2. De mondelinge aangifte wordt door den ambtenaar die haar ontvangt, in geschrifte gesteld en na voorlezing door hem met den aangever of diens gemachtigde **onderteekend**. Indien deze niet kan teekenen, wordt de reden van het beletsel vermeld.

3. De schriftelijke aangifte wordt door den aangever of diens gemachtigde **onderteekend**.

4. De schriftelijke volmacht, of, zoo zij voor een notaris in minuut is verleden, een authentiek afschrift daarvan, wordt aan de akte gehecht.

5. Tot het ontvangen van de aangiften bedoeld in de artikelen 160 en 161, zijn de opsporingsambtenaren, en tot het ontvangen van de aangiften bedoeld in artikel 162, de daarbij genoemde ambtenaren verplicht.

6. Artikel 155 is van toepassing.

7.9 Artikel 174

1. Iedere getuige, deskundige of verdachte **onderteekent** zijne verklaring, nadat die hem is voorgelezen of door hem is gelezen, en hij verklaard heeft daarbij te volharden.

2. Bij gebreke van **onderteekening** wordt de weigering of de oorzaak van het beletsel vermeld.

7.10 Artikel 175

1. Tusschen de regels van het proces-verbaal wordt niet geschreven.
2. De doorhalingen en verwijzingen worden **onderteeekend** of gewaarmerkt door den rechter-commissaris en den griffier, en door hem op wiens verklaring de doorhaling of verwijzing betrekking heeft. Bij gebreke van **onderteekening** of waarmerking wordt de weigering of de oorzaak van het beletsel vermeld.
3. Hetgeen in strijd met dit artikel in het proces-verbaal is opgenomen, is van onwaarde.

7.11 Artikel 176

Het proces-verbaal wordt door den rechter-commissaris met den griffier **onderteeekend**.

7.12 Artikel 226b

1. De ingevolge artikel 226a, eerste lid, gegeven beschikking van de rechter-commissaris is met redenen omkleed, gedagtekend en **ondertekend** en wordt onverwijld schriftelijk ter kennis gebracht van de officier van justitie en betekend aan de verdachte en de getuige, met vermelding van de termijn waarbinnen en de wijze waarop het rechtsmiddel, dat tegen de beschikking openstaat, moet worden ingesteld.
2. Tegen de beschikking staat voor de officier van justitie binnen veertien dagen na de dagtekening van de beschikking en voor de verdachte en de getuige binnen veertien dagen na de betekening daarvan hoger beroep open bij het gerecht in feitelijke aanleg, waarvoor de zaak wordt vervolgd.
3. Het gerecht beslist zo spoedig mogelijk. Indien het hoger beroep tegen een overeenkomstig artikel 226a, eerste lid, gegeven bevel gegrond wordt geoordeeld en de rechter-commissaris de getuige reeds met inachtneming van de artikelen 226c-226f heeft verhoord, draagt de rechter-commissaris zorg dat het proces-verbaal van verhoor van de getuige wordt vernietigd. De rechter-commissaris maakt hiervan proces-verbaal op. Artikel 226f is van overeenkomstige toepassing.
4. Tegen de beschikking van het gerecht is beroep in cassatie niet toegelaten.
5. Indien in hoger beroep onherroepelijk is beslist dat de getuige een bedreigde getuige is, nemen de leden van het gerecht, op straffe van nietigheid, niet aan het onderzoek ter terechtzitting deel. Artikel 21, derde lid, blijft buiten toepassing.

7.13 Artikel 226f

1. De rechter-commissaris neemt, zoveel mogelijk in overleg met de officier van justitie, de maatregelen die redelijkerwijs nodig zijn om de identiteit van de bedreigde getuige en de getuige, ten aanzien van wie een verzoek of vordering als bedoeld in artikel 226a, eerste lid, is ingediend zolang daaromtrent nog niet onherroepelijk is beslist, verborgen te houden.

2. Hij is bevoegd voor dat doel in processtukken gegevens betreffende de identiteit van de getuige onvermeld te laten of processtukken te anonimiseren.
3. De anonimisering wordt door de rechter-commissaris en de griffier **ondertekend** of gewaarmerkt.

7.14 Artikel 226i

1. De beschikking van de rechter-commissaris op grond van artikel 226h, derde lid, is met redenen omkleed, gedagtekend en **ondertekend** en wordt onverwijld schriftelijk ter kennis gebracht van de officier van justitie en de getuige.
2. Tegen de beschikking van de rechter-commissaris waarin de voorgenomen afspraak niet rechtmatig wordt geoordeeld, staat voor de officier van justitie binnen veertien dagen na dagtekening van de beschikking hoger beroep open bij de rechtbank. De rechtbank beslist zo spoedig mogelijk.
3. Tegen de beschikking van de rechtbank is geen beroep in cassatie toegelaten.

7.15 Artikel 295

1. Indien een getuige verdacht wordt zich op de terechtzitting aan het misdrijf van meened schuldig te hebben gemaakt, kan de rechtbank dienaangaande onderzoek bevelen.
2. In dat geval maakt de griffier dadelijk proces-verbaal op, dat door de voorzitter, de rechters en hemzelf wordt **ondertekend**. Het proces-verbaal bevat de verklaring van de getuige.
3. De verklaring van de getuige wordt hem voorgelezen; daarna wordt hem gevraagd of hij bij zijn verklaring volhardt en zo ja, of hij deze wil **ondertekenen**. Bij gebreke van **ondertekening** vermeldt het proces-verbaal de weigering of de reden van verhindering.
4. De rechtbank kan het instellen van een gerechtelijk vooronderzoek bevelen.
5. Het proces-verbaal wordt door de rechtbank in handen gesteld van de officier van justitie.

7.16 Artikel 327

Het proces-verbaal wordt door den voorzitter of door een der rechters, die over de zaak heeft geoordeeld, en den griffier vastgesteld en zoo spoedig mogelijk na de sluiting van het onderzoek ter terechtzitting en in elk geval binnen den in het eerste lid van artikel 365 vermelden termijn **onderteekend**. Voor zoover de griffier tot een en ander buiten staat is, geschiedt dit zonder zijne medewerking en wordt van zijne verhindering aan het slot van het proces-verbaal melding gemaakt.

7.17 Artikel 356

1. Indien de rechtbank valsheid in authentiek geschrift aanneemt, verklaart zij bij de uitspraak het geheele stuk vals, of wijst zij aan waarin de valsheid bestaat.

2. Zoodra het vonnis in kracht van gewijsde is gegaan, stelt de griffier eene door hem **onderteekende** aantekening op het stuk, houdende dat dit geheel of gedeeltelijk is vals verklaard en vermeldende het vonnis waarbij dit is geschied. Het in de vorige zin bepaalde is niet van toepassing op akten, voorkomende in een register van de burgerlijke stand.

[3.] Grossen, afschriften of uittreksels van het stuk worden niet uitgegeven, dan met bijvoeging van de daarop gestelde aantekening.

7.18 Artikel 365

1. Het vonnis wordt binnen tweemaal vier en twintig uren na de uitspraak **onderteekend** door de rechters die over de zaak hebben geoordeeld, en door den griffier die bij de beraadslaging tegenwoordig is geweest.

2. Zoo één of meer hunner daartoe buiten staat zijn, wordt hiervan aan het slot van het vonnis melding gemaakt.

3. Zoodra het vonnis is **geteekend** en in ieder geval na afloop van den termijn in het eerste lid vermeld, kan de verdachte of zijn raadsman daarvan en van het proces-verbaal der terechtzitting kennis nemen. De voorzitter verstrekt desgevraagd een afschrift van het vonnis en het proces-verbaal aan de verdachte en zijn raadsman.

4. De voorzitter verstrekt desgevraagd een afschrift van het vonnis en het proces-verbaal der terechtzitting aan ieder ander dan de verdachte of zijn raadsman, tenzij verstrekking naar het oordeel van de voorzitter ter bescherming van de belangen van degene ten aanzien van wie het vonnis is gewezen of van de derden die in het vonnis of in het proces-verbaal worden genoemd, geheel of gedeeltelijk dient te worden geweigerd. In het laatste geval kan de voorzitter een geanonimiseerd afschrift of een uittreksel van het vonnis en het proces-verbaal verstrekken.

5. Onder het vonnis zijn begrepen de stukken die aan de uitspraak zijn gehecht. Van andere tot het strafdossier behorende stukken wordt geen afschrift of uittreksel verstrekt.

7.19 Artikel 365b

1. De aanvulling bedoeld in artikel 365a, tweede lid, wordt **ondertekend** door een van de rechters die het verkorte vonnis hebben gewezen of bij hun ontstentenis door de voorzitter van het gerecht.

2. Artikel 365, derde tot en met vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing.

7.20 Artikel 378

1. De politierechter geeft na de sluiting van het onderzoek op de terechtzitting hetzij onmiddellijk hetzij diezelfde dag op een door hem bij de sluiting van het onderzoek te bepalen uur mondeling vonnis.
2. Het vonnis wordt in het proces-verbaal der terechtzitting aangetekend op de wijze door de Minister van Justitie te bepalen
  - a. indien de politierechter dit ambtshalve, op de vordering van de officier van justitie of op het verzoek van de verdachte of zijn raadsman, bij de uitspraak bepaalt;
  - b. indien de officier van justitie, de verdachte of zijn raadsman, dan wel de benadeelde partij uiterlijk drie maanden na de uitspraak daartoe een vordering indient of het verzoek doet;
  - c. indien een gewoon rechtsmiddel tegen het vonnis is aangewend, tenzij het aanwenden van het rechtsmiddel meer dan drie maanden na de uitspraak is geschied;
  - d. indien het vonnis bij verstek is gewezen en de dagvaarding niet in persoon is betekend en zich geen omstandigheid heeft voorgedaan waaruit voortvloeit dat de dag van de terechtzitting of nadere terechtzitting aan de verdachte bekend was, terwijl op de terechtzitting getuigen of deskundigen zijn gehoord dan wel een benadeelde partij zich in het strafproces heeft gevoegd.
3. Zodra het proces-verbaal der terechtzitting is **getekend**, kunnen de verdachte en zijn raadsman daarvan kennis nemen. De politierechter verstrekt desgevraagd een afschrift van het proces-verbaal aan de verdachte en zijn raadsman.
4. Artikel 365, vierde en vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing.

7.21 Artikel 385

1. Het aanhangig maken van de zaak door oproeping kan enkel plaatsvinden in geval van ontdekking op heter daad door een opsporingsambtenaar. Het aanhangig maken geschiedt doordat de opsporingsambtenaar een door hem gedagtekende en **ondertekende** oproeping aan de verdachte uitreikt.
2. Bij de uitreiking worden inhoud en strekking van de oproeping aan de verdachte, zo mogelijk, mondeling kort toegelicht.
3. Wordt een oproeping door de verdachte niet aangenomen, dan geldt het tijdstip van de weigering van de verdachte als tijdstip van uitreiking.
4. Van de inhoud en van het uitreiken van de oproeping dan wel van het aanbieden en weigeren van de oproeping en de reden van weigering maakt de opsporingsambtenaar in zijn proces-verbaal melding.
5. In geval van aanhouding van de verdachte overeenkomstig artikel 53, kan hem onverwijld een oproeping worden uitgereikt teneinde nog op diezelfde dag

ter terechtzitting van de kantonrechter te verschijnen. De verdachte wordt eerst voor het bevoegde openbaar ministerie en vervolgens voor de kantonrechter geleid. Artikelen 386, tweede en derde lid, en 398, onder 2°, blijven in dit geval buiten toepassing.

7.22 Artikel 395

1. De kantonrechter geeft na de sluiting van het onderzoek op de terechtzitting hetzij onmiddellijk hetzij diezelfde dag op een door hem bij de sluiting van het onderzoek te bepalen uur mondeling vonnis. De artikelen 357 en 359, derde en vijfde lid, blijven buiten toepassing.

2. Het vonnis wordt in het proces-verbaal der terechtzitting aangetekend op de wijze door de Minister van Justitie te bepalen

a. indien de kantonrechter dit ambtshalve, op de vordering van de officier van justitie of op het verzoek van de verdachte of zijn raadsman, bij de uitspraak bepaalt;

b. indien de officier van justitie, de verdachte of zijn raadsman dan wel de benadeelde partij uiterlijk drie maanden na de uitspraak daartoe een vordering indient of het verzoek doet;

c. indien een gewoon rechtsmiddel tegen het vonnis is aangewend, tenzij het aanwenden van het rechtsmiddel meer dan drie maanden na de uitspraak is geschied;

d. indien het vonnis bij verstek is gewezen en de dagvaarding niet in persoon is betekend en zich geen omstandigheid heeft voorgedaan waaruit voortvloeit dat de dag van de terechtzitting of nadere terechtzitting aan de verdachte bekend was, terwijl op de terechtzitting getuigen of deskundigen zijn gehoord dan wel een benadeelde partij zich in het strafproces heeft gevoegd.

3. Zodra het proces-verbaal der terechtzitting is **getekend**, kunnen de verdachte en zijn raadsman daarvan kennis nemen. De kantonrechter verstrekt desgevraagd een afschrift van het proces-verbaal aan de verdachte en zijn raadsman.

4. Artikel 365, vierde en vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing.

7.23 Artikel 425

1. Degene die zitting heeft in een enkelvoudige kamer als bedoeld in artikel 411, tweede lid, heeft de bevoegdheden die aan de voorzitter van de meervoudige kamer toekomen.

2. De enkelvoudige kamer is niet bevoegd tot onvoorwaardelijke oplegging van een straf of maatregel die vrijheidsbeneming van langere duur meebrengt dan de verdachte bij het vonnis in eerste aanleg is opgelegd.

3. De enkelvoudige kamer geeft na sluiting van het onderzoek op de terechtzitting hetzij onmiddellijk hetzij diezelfde dag op een door haar bij de sluiting van het onderzoek te bepalen uur mondeling arrest.

4. Het arrest wordt in het proces-verbaal van de terechtzitting aangetekend op de wijze door de Minister van Justitie te bepalen:

- a. indien de enkelvoudige kamer dit ambtshalve, op vordering van de advocaat-generaal of op verzoek van de verdachte of zijn raadsman, bij de uitspraak bepaalt;
- b. indien het openbaar ministerie, de verdachte of zijn raadsman, dan wel de benadeelde partij uiterlijk drie maanden na de uitspraak daartoe een vordering indient of het verzoek doet;
- c. indien een gewoon rechtsmiddel tegen het arrest wordt aangewend;
- d. indien het arrest bij verstek is gewezen en de dagvaarding niet in persoon is betekend en zich geen omstandigheid heeft voorgedaan waaruit voortvloeit dat de dag van de terechtzitting aan de verdachte bekend was, terwijl op de terechtzitting getuigen of deskundigen zijn gehoord dan wel de benadeelde partij zich in het strafproces heeft gevoegd.

5. Zodra het proces-verbaal van de terechtzitting is **getekend**, kunnen de verdachte en zijn raadsman daarvan kennis nemen. De enkelvoudige kamer verstrekt desgevraagd een afschrift van het proces-verbaal aan de verdachte en zijn raadsman.

6. De artikelen 365, vierde en vijfde lid, en 381, eerste en tweede lid, zijn van overeenkomstige toepassing.

7.24 Artikel 442

1. Het arrest wordt **ondertekend** door de voorzitter en de raadsheren die over de zaak hebben geoordeeld, alsmede door de griffier die bij de beraadslaging tegenwoordig is geweest.

2. Indien een of meer van diegenen die over de zaak hebben geoordeeld daartoe buiten staat zijn dan wel de griffier die bij de beraadslaging tegenwoordig is geweest daartoe buiten staat is, wordt hiervan aan het slot van het arrest melding gemaakt.

7.25 Artikel 451

1. Van iedere verklaring of inlevering, als bedoeld in de beide voorgaande artikelen, maakt de griffier eene akte op, die hij met dengene, die de verklaring aflegt of het bezwaarschrift inlevert, **onderteekent**. Indien deze niet kan teekenen, wordt de oorzaak van het beletsel in de akte vermeld. De griffier vraagt aan degene die de verklaring aflegt, naar het adres in Nederland waaraan de dagvaarding of oproeping voor de terechtzitting kan worden toegezonden.

2. De schriftelijke volmacht in het eerste lid van het voorgaande artikel bedoeld, of, zoo zij voor een notaris in minuut is verleden, een authentiek afschrift daarvan, wordt aan de akte gehecht.

3. Is verzet, hoger beroep of beroep in cassatie gedaan bij aangetekende brief, zo tekent de griffier onverwijld dag en uur van ontvangst op de brief aan.
4. De akte of de aangetekende brief wordt bij de processtukken gevoegd.
5. Van ieder aangewend rechtsmiddel wordt dadelijk aantekening gedaan in een daartoe bestemd, op de griffie berustend register hetwelk door de belanghebbenden kan worden ingezien.

7.26 Artikel 509o

1. Niet eerder dan twee maanden en niet later dan één maand vóór het tijdstip waarop de terbeschikkingstelling door tijdsverloop zal eindigen, kan het openbaar ministerie een vordering indienen tot verlenging van de terbeschikkingstelling. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld over de procedure van verlenging van de terbeschikkingstelling.
2. Indien de ter beschikking gestelde van overheidswege wordt verpleegd, worden bij die vordering overgelegd:
  - 1°. een recent opgemaakt, met redenen omkleed en **ondertekend** advies afkomstig van het hoofd van de inrichting;
  - 2°. een afschrift van de aantekeningen omtrent de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van de ter beschikking gestelde.
3. Indien de ter beschikking gestelde niet van overheidswege wordt verpleegd, wordt bij de vordering overgelegd een recent opgemaakt, met redenen omkleed, gedagtekend en **ondertekend** advies van de reclassering en van een psychiater, die zelf de ter beschikking gestelde heeft onderzocht.
4. Indien het openbaar ministerie een verlenging vordert waardoor de totale duur van de terbeschikkingstelling een periode van zes jaar of van een veelvoud van zes jaar te boven gaat, legt het bij de vordering tevens over een recent opgemaakt, met redenen omkleed, gedagtekend en **ondertekend** advies van twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines - waaronder een psychiater - gezamenlijk, dan wel zodanige adviezen van ieder van hen afzonderlijk. Deze gedragsdeskundigen mogen op het ogenblik waarop zij het advies uitbrengen en ten tijde van het onderzoek dat zij daarvoor verrichten niet verbonden zijn aan de inrichting waarin de ter beschikking gestelde wordt verpleegd. Het voorgaande vindt geen toepassing indien de ter beschikking gestelde weigert medewerking te verlenen aan het onderzoek dat ten behoeve van het advies moet worden verricht. Voor zover mogelijk maken de gedragsdeskundigen gezamenlijk dan wel ieder van hen afzonderlijk over de reden van de weigering rapport op. Het openbaar ministerie legt zo mogelijk een ander advies of rapport omtrent de wenselijkheid of noodzakelijkheid van een verlenging van de terbeschikkingstelling, aan de totstandkoming waarvan de betrokkene wel bereid is om medewerking te verlenen, over.
5. De ter beschikking gestelde kan in het geval, bedoeld in het vierde lid, op last van de Minister van Justitie, voor een periode van ten hoogste zeven weken ter observatie worden overgebracht naar een psychiatrisch ziekenhuis of een inrichting tot klinische observatie bestemd, door de Minister van Justitie overeenkomstig artikel 198, derde lid, aangewezen. Het verblijf in de inrichting geldt als verpleging van overheidswege. De last tot overbrenging wordt niet

gegeven dan nadat de ter beschikking gestelde en zijn raadsman ter zake zijn gehoord althans daartoe in de gelegenheid zijn gesteld.

6. Het openbaar ministerie brengt een afschrift van de vordering zo spoedig mogelijk schriftelijk ter kennis van de ter beschikking gestelde; geldt het een vordering als bedoeld in het derde lid, dan zendt het openbaar ministerie tevens een afschrift daarvan aan de reclasseringsmedewerker.

7. Indien de vordering, bedoeld in het eerste lid, wordt ingediend binnen twee maanden na de beslissing in hoger beroep, waarbij hetzij de beslissing van de rechtbank tot verlenging van de terbeschikkingstelling met een jaar is bevestigd, hetzij, met vernietiging van de beslissing van de rechtbank, de terbeschikkingstelling met een jaar is verlengd, behoeft bij de vordering geen advies als bedoeld in het tweede lid, onder 1, te worden overgelegd.

7.27 Artikel 539f

1. De commandant, de schipper of de gezagvoerder van een luchtvaartuig maakt, indien hij een van de bevoegdheden, in de artikelen 539a of 539c of in de tweede afdeling van deze Titel toegekend, uitoefent, persoonlijk ten spoedigste proces-verbaal op van zijn verrichtingen en bevindingen.

2. De officier, de scheepsofficier of het lid van de bemanning van een luchtvaartuig handelt ingeval van toepassing van artikel 539e overeenkomstig het eerste lid.

3. Wanneer de schipper of een scheepsofficier dan wel de gezagvoerder van een luchtvaartuig of een lid van de bemanning de verdachte of getuigen verhoort, zijn daarbij zo mogelijk twee opvarenden of inzittenden aanwezig, die het proces-verbaal van verhoor mede **ondertekenen**.

4. Het proces-verbaal wordt gedagtekend en **ondertekend** door de verbalisant. Hij vermeldt zoveel mogelijk uitdrukkelijk zijn redenen van wetenschap. Het proces-verbaal van de officier, de scheepsofficier of het lid van de bemanning van een luchtvaartuig wordt mede **ondertekend** door de commandant, onderscheidenlijk de schipper en de gezagvoerder van het luchtvaartuig.

5. Het proces-verbaal wordt door de commandant, de schipper of de gezagvoerder van het luchtvaartuig ten spoedigste toegezonden aan de officier van justitie, tenzij deze anders beslist.

7.28 Artikel 539v

1. De schipper van een Nederlands schip zorgt dat aan boord een register van strafbare feiten aanwezig is, dat blad voor blad is genummerd.

2. Hij zorgt dat in het register onverwijld wordt vermeld:

1°. elk te zijner kennis gekomen misdrijf als bedoeld in het vorige artikel;

2°. elk strafbaar feit ten aanzien waarvan hij van een bevoegdheid als bedoeld in artikel 539b, eerste lid, gebruik heeft gemaakt;

3°. elk strafbaar feit, aan boord van zijn schip of door een opvarende begaan, waarvan door een opvarende vermelding in het register wordt verlangd of waarvan hij zelf de vermelding wenselijk acht.

3. Bij toepassing van het vorige lid worden vermeld: de plaats waar en het tijdstip waarop het feit is begaan, de personalia en nationaliteit van de verdachte en van de getuigen, alsmede de maatregelen ingevolge de bepalingen van deze Titel genomen door de schipper of op zijn aanwijzing door de scheepsofficier.

4. De vermeldingen worden gedagtekend en door de schipper **ondertekend**.

5. De schipper geeft het register op eerste vordering van een opsporingsambtenaar aan deze ter inzage.

7.29 Artikel 568

1. In het register worden bij de opneming van een persoon tegen wien een bevel tot vrijheidsbeneming of veroordeelend vonnis of arrest wordt ten uitvoer gelegd, diens naam, voornaam, beroep, geboorteplaats en woon- of verblijfplaats ingeschreven. Indien het een of ander onbekend is, wordt daarvan melding gemaakt.

2. De inschrijving wijst verder aan:

den rechter of den ambtenaar, wiens beslissing wordt ten uitvoer gelegd;

de dagteekening van die beslissing;

den dag en het uur, waarop de opneming geschiedt, en zoo mogelijk het oogenblik waarop de vrijheidsbeneming is aangevangen;

bij veroordeeling, den duur der straf.

3. De inschrijving wordt mede **onderteekend** door den ambtenaar die het bevel, vonnis of arrest ten uitvoer legt. Deze ontvangt van het hoofd van het gesticht de schriftelijke verklaring dat de opneming heeft plaats gehad, welke verklaring hij overlegt aan den ambtenaar op wiens last de tenuitvoerlegging is geschied.

7.30 Artikel 569

1. In het bovengemeld register wordt ter zijde van de inschrijving aangeteekend de dag en het uur waarop het verblijf van den gevangene of verpleegde in het gesticht ophoudt, met vermelding van de beslissing krachtens welke, of van eenige andere oorzaak ten gevolge waarvan dit plaats heeft.

2. Het hoofd van het gesticht **onderteekent** de inschrijving alsmede de aantekeningen in dit artikel bedoeld.

7.31 Artikel 589

1. Van iedere uitreiking als bedoeld in artikel 585, tweede lid, wordt een akte opgemaakt, waarin zijn vermeld:

- 1°. de autoriteit van welke het gerechtelijk schrijven uitgaat;
- 2°. het nummer van het schrijven;
- 3°. de persoon voor wie het schrijven bestemd is;
- 4°. de persoon aan wie het is uitgereikt;
- 5°. de plaats van uitreiking;
- 6°. de dag en het uur van uitreiking.

2. Wordt met het gerechtelijk schrijven gehandeld overeenkomstig de eerste volzin van artikel 588, derde lid, aanhef en onderdeel c, dan vermeldt de akte de dag van aanbidding van het stuk aan het adres van degene voor wie het bestemd is.

3. De akte wordt door hen die met de uitreiking zijn belast, ieder voor zover het zijn bevindingen en handelingen betreft, ter plaatse van die bevindingen en handelingen naar waarheid opgemaakt en terstond **ondertekend**.

4. Het model van de akte wordt vastgesteld door de Minister van Justitie. Deze kan nadere voorschriften geven in het belang van een goede uitvoering van dit artikel. Deze voorschriften worden in de *Staatscourant* bekend gemaakt.